Эхэ hайхан нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД УНЭН

1921 оной декабриин 21-hээ гарана

Бүгэдэ арадай газетэ

1994 ОКТЯБРЬ 12
Намарай hүүл хүхэ нохон hарын 8
СРЕДА
Гарагай 4
№ 197 (19039)
Газетын сэн захилаг 10 түх.
Хэлсээтэ сэн.

Заверюха манай республикада

Федерацийн Правительствын Түрүүлэгшын Александр Заверюха албанай хэрэгээр үдэшын [illegible] Улаан-Үдэдэ ерэбэ.

Республикын Президент — Правительствые [illegible] Л. В. Потапов, Буряад Республикын Арадай Түрүүлэгшэ М. И. Семенов, Буряад Республикэтын болон Правительствын хэрэгүүдые эр[illegible] Б. Гармаев, республикын Хүдөө ажахын бо[illegible] хоолой министр А. М. Шевченко болон бусад [illegible] дээрэ тэрэнние угтаба.

[illegible] мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй түлөөлэг[illegible]ын үедэ байлсаба.

[illegible]рюха аэропорт дээрэ журналистнуудтай хуряан[illegible]доо хэбэ. Тэрэ ингэжэ хэлээ: «Буряад Ресбуликэ[illegible]рилэгшэд намае республикада ерэхые [illegible] урдаан байгаа. Буряад Республикын Хүдөө [illegible]байдалтай ооре танилсажа, ямар туһаламжа [illegible]ухай асуудал правительствын урда табиха хү[illegible] Россий Федерацийн хүдөө ажахы мүнөө дээрээ [illegible]далтай. Хүдөө ажахын продукци ноосэлхэ, хү[illegible]ажа талаар хүдэлмэрэй урагшатайгаар ябуулга[illegible]ана. Мүнөө Томско областьhоо ерэбэб. Эндэнээ [illegible]ажа хизаар ошохо түсэбтэйб. Танай республика[illegible] удэр соо байхаар хараалнаб».

Федерацийн Правительствын Түрүүлэгшын [illegible] хэдэн хэдэн асуудалнууд табигдаа. «Журналистнуд [illegible] ухы асуудалнуудта хариусаха аргам үгы. [illegible]ноор таанадтай уулзажа, пресс-конференци үн[illegible]хотэй. Тэндэ танай асуудалнуудта дүүрэн ха[illegible]аб,—гэжэ А. Заверюха найдуулба.

Федерацийн Правительствын Түрүүлэгшын [illegible] мүнөөдэр Кабанскын, Загарайн, Тарбагатайн, [illegible]hэрэй районуудай хүдөө ажахын байдалтай [illegible].

С. ОЧИРОВ.

Буряад Республикын Правительствада

ТҮБЭЙ ДЭЛГҮҮРЭЙ ЭНХЭЭНЭЙ БАЙДАЛ ТУХАЙ

Буряад Республикын Правительствын эдэлжээтэ сугаар Улаан-Үдэ хотын [illegible]дэлгүүрэй мүнөөдэрэй [illegible]тухай асуудал хараг[illegible]бэй дэлгүүрэй ажал [illegible] бии байнаан сэхэ[illegible]нуудые, соведэй хү[illegible]ын эмхигүйгөөр эр[illegible]дые, хүдөө ажахын [illegible] худалдаха ба ха[illegible] хэрэгтэ анхаралаа [illegible]ндуулдагүйе, хо[illegible]оон базаарай байшан[illegible]ньбэн шэнэлхэ ба [illegible]ралга, тэрэнние саа[illegible] хүргөөхэ хэрэгтэ [illegible] хүтэлбэрилэгшэ[illegible]ийн эрхэ нүхэсэл оло[illegible], дэлгүүр дээрэ [illegible] гурим сахиха хэрэг[illegible]одын хэрэгүүдэй ал[illegible] уялгата ажалаа эм[illegible] шададагүй байнаан [illegible] Буркоопсоюзай прав[illegible] түрүүлэгшэ Л. А. [illegible], Улаан-Үдэ хотын [illegible]най гулваагай ор[illegible] М. Ф. Платоновой [illegible]нуд шагнагдажэ, Бу[illegible] Республикын Прави[illegible]ийн сүгөөе эдэнэрэй [illegible] бии байнаан дутуу [illegible], шидхэгдэхээр [illegible]нуд онсо заагдаба.

[illegible] дэлгүүрэй ажал [illegible]ада бии байнаан дутуу [illegible]дые ногоон базаар [illegible] худалдаа наймаа эм[illegible], олонитын ариг сэ[illegible] үлөө ябуулагдадаг [illegible] гурим журамые [illegible]эр усадхаха, сахиха [illegible] комплексно хэмжэ[illegible]нуудые ойрын сагта [illegible] Улаан-Үдэ хотын [illegible]гаан (А. Г. Луб[illegible]) уялгалагдаа.

[illegible]рэй дэлгүүрэй байда[illegible]ийнхаруулха ба тэрэ[illegible] саашадань хүргөөхэ [illegible] Улаан-Үдэ хотын за[illegible] хараалнаан хэмжэ[illegible]нуудые баталха тү[illegible] Правительствын түсхай [illegible]ибри абтаhан байха [illegible]

Түбэй дэлгүүрэй хоёрдохи эдэлжээнэй барилгые дүүргэхэ хэрэгтэ Улаан-Үдэ хотын захиргаанда сэхэ зорюулагдажа эльгээгдэhэн 510 миллион түхэриг эрьhаламжа таhалжа үгэхэ асуудалые шидхэхээр урьhаламжын политикын талаар правительственна комиссийн түрүүлэгшэ, Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын нэгдэхи орлогшо М. А. Спасов, республикын финансын министрэй уялга дүүргэгшэ Г. В. Шлыкова тэгшэд уялгалагдаа.

1995—1996 онуудта Түбэй дэлгүүр шадар ябаган харгы түсэблэжэ бии болгохо туушаа Улаан-Үдэ хотын захиргаанай гаргаhан дурадхалые Буряад Республикын Экономикын министерствэ (А. Н. Жильцов) hаныын сагта хаража үзэхөөр саагдаба.

1994 оной ноябриин 1 болотор Калининай нэрэмжэтэ гудамжада оршодог 17-дохи номерой гэрые Горкоопторгын арендэ нӭэмэл түхэлэй нэгэдэлэй мэдэлдэ үгэжэ, тэрээн соонь түбэй дэлгүүрэй захиргаанай болон хинан шалгаха албануудые оруулхаар, байгша оной декабриин нэгэн үүрэтэр хубсаhа хупар худалдаха шэнэ дэлгүүртэ газар таhалжа үгэхэдөө, 1995 оной нэгэдэхи кварталай туршада Түбэй дэлгүүр шадар оршодог хуушан, үмхирhон гэр байранудые зоолгэжэ, ондоо газарта уриха талаар тусхай проект зохёогоод, баталан абахаар Улаан-Үдэ хотын захиргаан уялгалагдаа. Түбэй дэлгүүр дээрэ ажалай гурим журам нарилаар сахиха хэрэгтэ республикын Дотоодын хэрэгүүдэй министерство, хотын захиргаан, санитарна ариг сэбэрые сахилгада санитарно-эпидемиологическа талаар хинаха республиканска түб уялгалагдаhан байха юм.

Худоо ажахын шэнжэлэл

Ургаса хуряалга—94

ШИИДХЭХЫ ХАhА ОРОО

РЕСПУБЛИКЫН АЖАХЫНУУДТА ТАРЯАЛАНГАЙ УРГАСЫН ХЭР АБТАЖА БАЙhАН ТУХАЙ
1994 оной октябриин 7-ой мэдээн

(Ажалай дүнгүүд гектараар)

Аймагууд	Бүхы тарянинь	Хадагдаhанинь	Хуряагдажа абтаhанинь	Сохигдоhониинь тарян (тоннoор)
Захааминай	4884	4622	4311	4821
Хурамхаанай	4170	3501	3501	2042
Мухар-Шэбэрэй	40.422	30.143	8000	10.404
Кабанскын	18.779	14.642	11.370	17.912
Зэдын	34.443	24.244	17.836	19.671
Хэжэнгын	15.339	8723	8723	8792
Хяагтын	25.469	13.376	11.726	13.100
Тарбагатайн	16.901	9000	9000	11.700
Прибайкалийн	3940	1972	1972	2336
Загарайн	10.359	5690	5690	5669
Хоринин	18.555	8175	6396	6774
Яруунын	19.721	7967	4482	6862
Баргажанай	12.820	4926	4926	3720
Бэшүүрэй	29.683	10.890	10.890	10.890
Сэлэнгын	13.994	5413	1470	1970
Түнхэнэй	15.204	3365	1345	986
Ивалгын	7740	1056	847	728
Хойто-Байгалай	257	20	20	11
Республика бүхыдөө	202.771	157.126	111.905	126.036

Үнинhоо хойшо ороод hалахала болиhон, ехэл хашартай хура бороо одоошье тогтожо, hүүлэй хэдэн үдэрэй туршада наратай сэлмэг, дулааханшье байжа, бүотойл алтан намарай хаhые hанүүлба.

Энэнь малай тэжээл бэлэдхэжэ, таряагаа хуряажа, нилээд тухашаржа, тон шахардуу байдалда ороод байhан худөөгэй ажалшадай hанаа сэдьхэлые заахаа сабаба гэшэ ааб даа. Тэдэнэр үбэр тэжээл ноосэлхэ абаха, таряагаа, хартаабха, овощоо хуряаха худэлмэрэшье энэ үе соо яhала урагшань даб гүүлэбэ.

Буряад Республикын Хүдөө ажахын болон эдеэ хоолой министерствын таhагта согсологдоhон мэдээн дээрэhээ харахада, гансахан hүүлэй арба гаран хоног соо аймагуудта 100 гаран мянган гектар тарян хадагдаа. Мүн 80 мянга үлүүтэй гектарай тарян хуряагдаа. Энэ жэлэй урагса хадалга, хуряалгын эхилэлнhээ хойшо энэмнай эгээл бүтээсэ ехэтэй ажалай недели байгаа.

Тингэжэ республикын аймагуудта байгша ондо хуряагдаха бүхы 292.771 гектар тарянай 157.126 гектарынь мүнөө амярлагдан хадагдаад, үшөө 111.905 гектарай ургаса хуряагдаба. Бүхы дээрээ 126 мянга үлүүтэй тонно ороohон сохигдоо. Гектар бүриhөө дунда зэргээр 11 шахуу центнер тарян абтаа гэшэ.

Гэхэтэй хамта тарян хуряалгын эршэ нёдондоной энэ үеын хэмжээндэ үшөөл хүрэнэгүй. Үнгэрhөн жэлдэ республика соо энэ үедэ 202,7 мянган гектар тарян хадагдаад, 181,6 мянган гектарынь хуряагдаад байгаа бшуу.

Тиимэhээ динлэнхи олон ажахынуудта энэ худэлмэрийн эгээл харюусалгатай, нилээд хүшэр хүндэ хаhань үшөөл лабагдаагүй байна. Юуб гэхэдэ, республикын аймагуудта үшөө 130 hайса гара мянган гектар тарян «хүлhөө бууллагдаагүй» hуна ха юм. Жэшэнь, Ивалгын аймагта бүхы тарянайнь 86 процент, Түнхэнэй —78, Бэшүүрэй—63, Баргажанай — 62, Сэлэнгын — 61 процент тарянинь хадагдаагүй байнаар. Олохон аймагуудта бүхы ургасын хахадhаа тээ ехэнь лэ абтаад байна.

Иимэ байдалда hанаа зобоогүй байхын аргагүй. Саг орой болоо. Илангаяа энэ жэлдэ байгаалилин уларил ехэл тогтууригүй, хэзээшье гэнтэ бороо, саhаншье ороходоо болохо үе ерэд байна. Мэнэ октябрь hарын — намарай hүүл hарын тэн болохонь.

Энээн дээрэhээ али бүхы аргаар лэ таряа хадалга, хуряалгые түргэдхэхэ шухала. Энэ талаар Мухар-Шэбэрэй, Захааминай, Зэдын, Кабанскын аймагуудай ажахынуудhайн жэшээ харуулна. Республика соогоо эгээл ехэ газарта таряа ургуулдаг Мухар-Шэбэрэй аймагай ажахынууд бүхыдэнь 40,4 мянган гектар тарианайнгаа 30 мянган гектарые хадаад байнхай. Тиихэдэ Зэдын аймагайхид ургаса хуряалгаяа яhалал урагшатай hайнаар ябуулна гэхээр. Илангаяа hүүлэй арбаад үдэртэ эндэхид ехэ ажал хэжэ үрдеэ. Аймагай ажахынууд бүхы 34,4 мянган гектар тарианайнгаа 24,2 мянган гектарыень амярлан хадаад, 18 мянга шахуу гектарай ургаса хуряаба, 19,6 мянган тонно ороohо сохижо абаа.

Даб дээрэхи үрэ дүнгүүдhээ харахада, Кабанскын аймагай ажахынуудта тарианай илангаяа муу бэшэ ургаса сохигдоно гэхэ гү, али гектар бүриhөө дунда зэргээр 16 центнер ороohон сохигдоно. Зэдын, Прибайкалийн, Тарбагатайн, Мухар-Шэбэрэй, Загарайн аймагуудай олонхи ажахынуудта тарялангай гектар бүриhөө гол түлэб 12—14 центнер ургаса гарана.

Эдэ бүгэдэhөө ямар тобшолол хэхэб гэхэдэ, ургаhан тарягаа сэhанда даруулагүй, саг соонь ехэ гээлтэгүйгөөр хуряажа шадаал hаа, республика соо тарялангай гектар бүриhөө нёдондоной-хиhоо дээшээ ороohо сохижо абаха арга бии. Гэбэшье бүхы дээрээ үнгэрhэн жэлэйхиhээ ехэ тарян яашье абтахагүй. Юуб гэхэдэ, энэ жэлдэ нёдондоной-хиhоо 50 мянга гаран гектараар бага газарта ороohото ургамалнууд тариндаhай ха юм.

Энэ жэлдэ аймагууд ажахынуудта тариндаhан 2473 гектар хартаабхын 2300 гаран гектарай ургаса хуряагдажа, 16.225 тонно хартаабха абтаа. Энэнь нёдондоной-хиhоо 10 гара мянган тонноор бага. Загарайн аймагай ажахынууд 236 гектарта тариhан хартаабхаяа хуу хуряагаад, хамта 1178 тонно ургаса абаа. Хлагтын, Мухар-Шэбэрэй, Тарбагатайн, Кабанскын, Бэшүүрэй аймагуудта хартаабхань гол түлэб хуряагдажа дүүргэгдээд, гектар бүриhөө 75—85 центнер ургаса абтаа.

Байгша ондо хамта дээрээ 1056 гектарта тариндаhан огородой эдеэнэй 579 гектарайнь ургаса хуряагдажа, 5686 центнер овощ абтаба. Огородой эдеэнэй ургаса нёдондоной-хиhоо доошоо.

Али олон бэрхэшээлнүүдэй тохёолдоо, хэды хүндэшье hаань, тарялан дээрээ ургуулhан ургасала хаhа саг соонь хуряажа абаха хэрэгтэй. Ургасын хуби заяанда шидхэхы удха шанартай сэг ерэбэ. Энээндэ хамаг хүсээ, арга боломжоёо элсүүлээл гэжэ хүдөөгэй тарялашад, механизаториуудые уряалхаар байна. Таряа, хартаабха, овощоо хүсэд хуряажа абаhанhаал бүхы ажахынуудай хуби заяан, ажамидарал сэхэ дулдыдаха гэхэдэ, алдуу болохогүй.

Редакцийн социально-экономическа таhаг.

ХАДАЖА ДҮҮРГЭБЭ

Хурамхаанай аймагай Доодо-Томогтын хүдөө ажахын кооператив аймаг соогоо түрүүлэн, тарялагаа хадажа дүүргэбэ.

Ажахын 1330 гектарай 960 гектар дээрhөөнь ургаса хуряагдаа. Доодо-томогтынхид мүнөө жэлдэ хэды ган гасуурта байгаашье hаань, паар дээрэ тариндаhан шэнисын 600 гектар бүхэнhөө дунда зэргээр 10 центнер ургаса суглуулан абаба.

Ажахын комбайнеонууд Дмитрий Толстихин, Хубита Тудупов, Бэлигтэ Маланов, Рабдан Будаев гэгшэдэй ажалай үндэр туйлалтаар тарян хуряаха шухала кампаниньбогони болзор соо дүүрэhэн байха юм.

Эдэ үдэрнүүдтэ механизаториуд хуряагдаhан тарягаа сэбэрлэнэ, үрэhэ хүрэнгэсэ амбаартаа хадагалжа оруулна, машина, техникээ арилгажа, үбэлэйнь хадагалаанда табина.

В. БАТОРОВ,
жанай корр.

Тарялашанай 29 ажахыhаа бүрдэhэн Хамнинн эблэлые В. Д. Жигжитов хөёрдохи жэлээ хүтэлбэрилдэг юм. Тус эблэлэй фермернүүд мүнөө жэл ажалайнгаа дүнгүүдээр урматай.

— Өорыншөө сэхэ уллгаануудые Виктор Дондокович оролдосотойгоор дүүргэдэг юм. Эблэлнай бүдэнээ эблэрүүлдэг, шэнэн түлишөөр, занчастьнуудаар хангаха талаар туhалдаг олон үүргэтэй. Иимэ хүтэлбэриhөө бидэ арсахагүйбди,—гэжэ эндэхи фермернүүд хоорэжэ байгаа hэн.

Түрүү фермернүүд Е. Р. Норбоева, Е. Д. Овчинникова, А. В. Кузьмин, В. С. Тогмитов болон бусадта түшэглэн, эблэлэй түрүүлэгшэ ажахыгаа эрхилнэ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: В. Д. Жигжитов.

С. БАЛДУЕВАЙ фото.

ХЭДЫ ШЭНЭЭН УРГАСА ХУРЯАГДАХАБ?

«Энэ намартаа Росси 57 миллион гектар тарималнуудhаа 90—95 миллион тонно ороohо заатагүй абаха. Түүлэй мэдээгээр 80 миллион гаран тонно ороohон сохигдоод байна. Үнгэрэгшэ жэлэй ургасаhаа үлэhэн ороohо харяада абаха болоо hаа, эдеэ хоолой болон бусад зорилгонуудта хүрэхэ болоно»,—гэжэ Россий Федерацийн Правительствын вице-премьер Александр Заверюха мэдээсэбэ.

«Федеральна болон нютагуудай жасануудта ороohо таряа худалдан абалгын удаанаар ябуулагдажа байhанаар hанаагаа зобоhоной хэрэггүй гэжэ тэрэ тэмдэглэнэ.—Саг ондоо болоо ха юм: түсэбүүд гэжэ байхагүй, урданайхидал адли хэндэшье элидхэhэнэй хэрэггүй. Президентын Зарлигай ёhоор «Росхлебпродукт» болон тэдэнэй нютагуудай подразделениүүд коммерческэ бүридэлнүүд болгон хубилагдаа. Урданай колхоз, совхозуудшье гэжэ байхагүй. Дэлгүүрэй эрхэ байдалда хэзээ, хаана, ямар сэнгэр продукциия худалдахаяа, худалдажа абахаяа эд бараа үйлэдбэрилэгшэд болон худалдан абагшад ооhэдоо hайн мэдэхэ болонхой». Продукци бэлэдхэл хубилагдаа гээд вице-премьер hануулна. Ургаса хуряалгын урда тээ нютагуудта худалдан абалгын дутэрхы сэн тодорхойлогдоо hэн.

Үргуулагдаhан ургасые шэнжэлхэдээ, эрилтэнүүдтэмнай хүсэд тааранагүй гэжэ вице-премьер хэлэhэн байна. «Боро» гэжэ нэрлэгдэдэг ургамалнууд, илангаяа хара тарян үлүү ехээр ургуулагдаа. Тиимэhээ мүнөө хилын саагуур хара тарян болон ешмээн худалдаха хэмжэнүүд абтажа байнхай. Энэ жэлдэ Россий тарياшад ямаршье хизаарлалтагүйгөөр продукциия гадаадада гаргажа худалдаха аргатай.

«Нэн түрүүн Росси доторхи ороohо тарианай дэлгүүр эдэбхижүүлхэ хэрэгые правительство хараада абана,—гэжэ Александр Заверюха тэмдэглэнэ.—Шэнэ ургасын хуряагдатар худалдаа наймаа үргэлжэлүүлжэ болоно. Гүрэн болон продукци үйлэдбэрилэгшэд ургасаяа hайнаар хадагалха тухай hанаагаа зобохо ёhогүй. Элеваторнууд тодорхой түлбэрээр тэрэниень абажа хадагалха байна».

Росси урданайхидаал адли ороohо худалдан абаха гүрэнэй хэлсээнүүдые баталнагүй гээд вице-премьер онсолио. Хойто болон Алас Дурна зүгэй нютагуудые ороohоор хангаха коммерческэ хэдэн хэлсээн бии. Тэдэнние баталжа болоно. Эдэ нютагуудай Россий ороohо таряа ургуулдаг нютагуудhаа холо байнынь, мүн ороohо зоолгын үндэр сэнгые хараада абахада, коммерческэ хэлсээнүүдэй хэмжээн урданайхиhаа үсөөн—400 мянган тонно Австрийн ороohон болоно. Тиин Кубаньhаа гү, али Ростовско областьhоо асарhанhаа тэрэнь hураггүй хямда байха.

ИТАР—ТАСС.

Үдэрэй үзэгдэлнүүд

«ШОЛНООГУУД»-ХҮГШЭД ГЭЖЭРХЁОРОЙ...

Урагшалжа ябаhан «Иркутск-Наушки» поездын гурбадахи вагондо сүүмхэнүүдые хоёр гартаа бариhан гурбан буряад хүгшөө ороо. Поездын проводник — залууород хүбүүн хуушанайнгаа танилнууд мэтээр тэдэнэртэй мэндэшэлэлдэн, сүүмхэнүүдыень абажа туhална. «Зай, нигээд лэ орон сасуу, түбшэн түни, лаб hуухаар таануу hуурияа бэдэрхэнь ха», — гэжэ зосоогоо шэбшэн, зохид hуурринуудые хараашалаад абанаб.

Нигэжэ hанахадаа, огто буруутаhан байбаб. Ушар юуб гэбэл, наhажаал эдэ зомни... оор янзын коммерсантнууд байшаба ха юм. Ехэ бараанай эзэд бэшэшье hаа, заа-зуу мүнгэ олохын хойноhоо ябаhа гэбэл, алдуугүй ха. Нэгэ хүгшөөнь hамартай сүүмхэеэ онгойлгожо, нэгэ стакан hамар 1 мянган түхэриг өөр наймаалжа эхилбэ. Нүгөөдэ хүгшөөнь мяхатайгаар шараhан халуун хартаабха, hархнагтай холижо хэhэн салат дурадхана. Гурбадахинь ондоо вагондо наймаагаа ябуулхаяа шурд гээд ошобо.

Эдэнэрэй бүхы 12 вагоноор ябаад, эхин hуурриндаа бусахадань, нэгэ хүгшөөтэйнь хоёрэлдэбэб.

— Нэрэ уhа бэшэhэнэй хэрэггүй. Үтэлшөөд, үшөө мүнгэндэ hанаатай ябана гэлсэхэ.

Дулаанай сагтал нигэжэ «шолноог» болоо аабзабди. Тингэжэ бидэнэрые проводник хүбүүд нэрлэдэг юм. Хүйтэрхэдэ, халтирхай болоходо, үмхи яhаа хухалхаяа энээн руу оролсохо hэн гүбди...

— Хэр өлзо олоно гээшэбта?

— Олохошье гэжэ даа... Талха тарянда, саахар-маахарта бага зэргэ... Үсэгэлдэр hамараа омолёор, хуурай hүөөр агсаа hэм. Мүнөөдэр зон яагаа үсөөн бэ, наймаан гүйсэгүй. Хэн намайе нишэ намнаба даа. Өөрөөл ябажа байгаа гүби. 7 үхибүүтэй хүм. Аша, зээнэр олон. Тингээд лэ эдэнэрэйнгээ ерэхэдэ, ханзадаа заа-зуу амталуулха конфетэ юу хээтэй бардам hуухадаш, зосоо аятай, — гээд, хүлhэтэhэн духаяа аршажа, поездын сонхо руу харана. Игаабари илдам намарай үзэгдэлнүүд, шарлаhан тала, тарялангай талмайнууд хабтагараараа хойномнай үлэнэ. Урдам hууhан юрын буряад эхын, эхэнэрэй наhан энээхэн шуумайhан поездын хажуугаархи үзэгдэлнүүд мэтэ түргэнөөр ушгарш

Бодонгууд **АБИДА**

«Буряад-Монголой тобшо түүхэ»

VI. БУРЯАД-МОНГОЛОЙ АЖАБАИДАЛАЙ ХУБИЛАЛТА

(Үргэлжэлэл. Эхиннинь 1994 оной мартын 15-най, апрелиин 15-най, майн 17-ной, июнлин 12-ой, августын 11-нэй ба сентябрин 13-най дугаарнуудта).

1765 онһоо эхилжэ хори буряадууд Зүүн Сибирнин захиргаанай заабаряар хүдэлхэ шадалтай хүн бүхэнһөө жэлэй гурбан түхэригэй алба гайли түлэхөөр тогтоогдоһон юм. Энэнь тэрэ үеын арад зондо ажахын талаар ехэхэн үүргэ болоһон байна (Юмсэнэй Ванданай буряадай түүхэдэ бии).

1790 онһоо эхилжэ, Эрхүү хотодохи сэмбын үйлэдбэридэ сэрэгэй хубсаһа өөхо материалда хори буряадһаа жэл бүри мянган пүүд хониной нооһо үнэ үртэгүйгөөр тушаажа байхаар уялгалагдажа, энэнь хорин жэлдэ үргэлжэлбэ.

1792 онһоо эхилжэ, хаанта Оросой засагай газарһаа буряадуудта таряа тариха эрилтэ табигдажа, таряан ажахын зэр зэмсэг, хэрэгсэлнүүдые хэхэ, таряа тариха ажал эхилһэн байна.

1795 оной тоо бүридхэлһөө үндэһэлбэл, хори буряадууд хамтадаа 18-һаа 55 наһан хүрэтэр 17.345 эрэ дүүшэ (хуягтай) байгаа. 1801 ондо буряадууд хилын харуулай албанһаа сүлөөлэгдэбэ.

1802 ондо Байгалай үмэнэ талада шэнээр нүүжэ ерээд һуурижаха болоһон ород таряашадта газар гаргажа үгэгты гэһэн засагай газарай зарлигаар хори буряадуудай нютаг дэбисхэр доторхи хамагай һайн, уһа, үбһэ, бэлшээритэй Энгидэй голой нютагһаа арбан түмэ табан мянган дистиннэ газарые орос таряашадта албадалгаар гаргажа үгэнэн ушарһаа тэндэхи уг нютагай малшад арагүй Онон голой урда тала, Онон, Түүргэ, Бооржо, Үлирэнгэ зэргэ газарнуудта нүүжэ ошоһон, мүн Энгидэйдэ шэнэ нүүжэ ерэһэн таряашадта һуурижажа түбхинэхынь туһаламжада хори буряадуудһаа нэгэ мянган мори, нэгэ мянган түгалтай үнээ татабарилан гаргажа үгэнэн байна (Шираб-Нимбугай зохёоһон буряадай түүхэдэ бии).

Буряадууд баһа тус орон доторхи олон газарта зам заһаха, хүүргэ табиха зэргэ албанай хүндэ ажалда уялгалагдажа, хүнэй хүсэ ба эд бодоссой талада тон ехэ үүргэ даажа байһан бэлэй.

1811 оной хүн зоной бүридхэлөөр хори буряадууд хамтадаа 20.801 эрэ дүүшэ (хуягтай) болобо. Энээндэ ламанарай албые хүдэлмэришэн (малшан) арадһаа түлэхэ боложо, ламанар жэлэй албанай дүүшын тоohоо гаргадаба.

1813 онһоо эхилжэ, хори буряадууд албанда будаа (гурил) татабарилха боложо, 1813 ондо орос-францын дайнай хэрэгтэ хори буряадууд нэгэ мянган сэрэгэй агта албан ёһоор татабарилан абтаба.

Буряадууд засагай газарай заабаряар зам заһаха, улаа нэхэхэ алба журамай үүргэтэй байгаа. Жэшээнь, 1818 ондо Дээдэ-Үдэһөө доошо Сэлэнгэ мүрэнние уруудаһан зам заһажа байһан юм.

(Үргэлжэлэлынь хожом гараха).

«ШАМБАЛА» СЭТГҮҮЛ

«ШАМБАЛА» гэжэ нэрэтэй буддын сэтгүүлэй нэгэдэхи дугаарынь Хальмаг Республикын нислэл Элистэ хотодо һаяхан толилогдоо.

Бүхы монгол туургатанай нютагуудтал адли, Хальмагта хүн зон буддын шажанаар, тон ехээр һонирходог болоо юм. Гэгээн түрэлтэ XIV Далай-ламын 1991—1992 оныудта Хальмагта хоёр дахин ерэлгэ буддын шажанай дэлгэрэлгээ ехэ туһа болоо.

Буддизм гэшэ анхаһаа хойшо эрдэм ухаанай шэнжэтэй байһан, тиимэһээ энэмнай мини лэ шажан бэшэ, харин гүн гүнзэгы философи юм. Тиин «Шамбала» журнал түбхын түрүүндэ буддын шажаниие хүн зондо тайлбарилан ойлгуулха зорилготой гэжэ тэрэнэй ахамад редактор, хэлэ бэшэгэй өрдэмэй кандидат Эллара Омакаева бэшэнэ.

Журнал жэлдэ дүрбэн удаа гараха. Эндэ гансал шажанай материалнууд байха бэшэ, харин түүхын, соёлой, уг заншалай статьяпууд толилогдожо байха юм. Тус сэтгүүл РАН-ай Хальмагай Нинтын эрдэмэй институтдай хүдэлмэрилэгшэдтэй, Москва, Санкт-Петербург болон Улаан-Удын, Монгол, США, Япон гэхэ мэтэ гүрэнүүдэй эрдэмтэдтэй тон нягта холбоо тогтоохо хүсэлэнтэй.

«Шамбалын» түрүүшын номер Хальмагай Республикын Президент К. Н. Илюмжиновэй амаршалгаар нээгдэнэ. Бидэнэр үльгэр домогто Шамбалын орон тухай мини сээжэдээ бодоод һууха бэшэ, харин тиимэ ороннис өөһэдөө байгуулха ёһотойбди гэжэ тэрэ бэшэнэ. Сүмэ хуруулнууд, байрын гэр болон һургуулинууд баригдажа байг, бэе элүүр үхибүүд түрэг, элбэг баян ургасаар тариалалгаа халюуржа, һайхан таламнай тюльпан сэсэгүүдээр һалбараг лэ гэжэ Президент үреэбэ.

Энэ дугаарай түрүүшын статьянь элдэб шажануудай тааралдал тухай XIV Далай-ламын бэшэһэн үгүүлэл болоно. Элдэб шажануудай хоорондо ниитэ зүйлнүүдшье, илгаануудшье бии. Тиин гүн ухаанай талаар илгаануд тухайгаа тоосолдохо болоо һаа, энэ арсалдаамнай захатүй байха. Тиимэһээ гол зорилгонуудаа дүүргэхын түлөө хамтаараа оролдохо, бэе бэедээ туһалха ёһотойбди гэжэ Далай багша бэшэнэ.

Удаань Шамбалын орон тухай һонин материалнууд толилогдонхой, Далай-ламын түлөөлэгшэ, Хальмаг харуулай шажан-ламын уялгые дүүргэгшэ Геше Джампа Тинлей Шамбалын орон гэжэ бодото дээрээ бии юм гэжэ хэлэнэ. Бермудска гурбалжана корабльнууд үнэн дээрээ үгы болошодог бэшэ, харин тэдэ харагдахаяа болишоно. Юундэб гэхэдэ, тэдэ ондоо хэмжүүридэ орошоно ха юм.

Шамбалын орон мүн ондоо хэмжүүритэй газар шуу. Энэ орондо ошожо хараһан хүнүүд Түбэдтэ бии гэнэ. Шамбала тон зөөлэхэн уларилтай ногоон газар юм. Тэндэ халууншье, хүйтэншье бэшэ. Хүнүүд нимгэхэн хубсаһатай ябадаг, эдеэ хоол бэлдэдэггүй. Эндэ хүсэлэнгэй модон гэжэ бии.

Баншан-лама III Ловсон Балдан Иеши гэгшэ XVIII зуун жэлдэ Шамбалын орон тухай, тэрэнэй хаашуулай түүхэ тухай, мүн энэ таабарита орондо ошожо зүрхэлһэн хүн бэеэ ябажа абажа ябаха тухай тусхай ном бэшэһэн. Энэ орон Гималайн халдануудай дунда оршодог, Энэдхэг Түбэд хоёртой хилэлдэг гэнэ.

Буддын шажанай маани уншалга ба бүтээл нь [illegible] дитации) тухай статьяууд [illegible] хэлэнһөө оршуулагдана.

Саашань Хальмаг [illegible] публикада хэды сүү[illegible] ковьнүүд хаана [illegible] гэжэ нэрэ статьяууд [illegible] лэгдэнхэй.

Римма Ханинова [illegible] поэтессын [illegible] жан тухай бэшэһэн хэ[illegible] лэгүүд толилогдоо. [illegible] буддын шажан тухай [illegible] кэдэ гараһан номуу[illegible] мүн урданай хальмаг [illegible] тад тухай, хальмагуу[illegible] даг Зүүн-гар (Джунг[illegible]) дэг орондо хальмаг [illegible] ниин ошожо ерэһэн [illegible] урданай хальмаг ёһо[illegible] мүн түбэд эмнэлэ[illegible] ба сентябрь һарын [illegible] литэ толилогдожоо.

Л. ШАГДА[illegible]
БИОН-ой эр[illegible]
хүдэлмэриг[illegible]

ҮХААН БОДОЛОЙ ЗӨӨРИ

Урдань манай СССР гүрэндэ айхабтар олон үхаалан зохёолгонууд хэгдэдэг байгаа. Теэд тэдэнэй үсөөхэниинь бодото дээрээ бэелүүлэгдэдэг бэлэй. Жэшээнь, промышленна предприятиин али нэгэн зүйлые хубилгаха талаар үхаалалгын хэгдэхэдэ, предприятиин хүтэлбэрилэгшэд тэрээн тухай мэдээ дуулаашье һаа, үйлэдбэридэ нэбтэрүүлхэ гэжэ ехэ эрмэлзэдэггүй һэн. Юундэб гэхэдэ, тогтомол гурмаа хубилгаха эрмэлзэлгүй байгаа бшуу.

Тэдээндэ гол шухала зүйлынь хадаа продукци гаргаха түсөбөө дүүргэхэ хэрэг байгаа. Үлүүлэн дүүргэбэл, бүри һайн бэлэй. Мүнөөшье СНГ-гэй гүрэнүүдтэ жэлэй туршада 80—85 мянган үхаалалга бүридхэлдэ абтадаг. Теэд тэдэнэй ехэдээл һаа, 16—19 мянганиинь үйлэдбэридэ нэбтэрүүлэгдэдэг. Мүн эрдэм үхаанда һонирхолой эли бодо буураһан мүнөө үедэ эрдэмэй нээлтые хэрэг дээрэ бэелүүлхэнь улам бэрхэтэй болоо ааб даа.

Иимэ байдалһаа гараха тухай эрдэмтэд бодомжолжо, олон дурадхал оруулдаг. Тиин правительство үхаан бодолой зөөри тухай тусхай тогтоол абаһан юм. Тэрэнэй гол удхань ямар бэ гэхэдэ, хэрбээ урданы үхаалалганууд гүрэнэй мэдэлдэ, гүрэнэй зөөри байдаг һаань, мүнөө тэрэ үхаалан зохёогшын (авторай гү, али предприятиин) зөөри гэжэ тоологдоно. Үхаалан зохёогшо өөрынгөө нээлтые али бүхы эд зүйлдэл адлиар хаанашье, тэрэ тоодо хилын саанашье валютаар худалдаха эрхэтэй болонхой.

Теэд иимэ һайн тогтоолой абтабашье, үхаалалганууд балай олоор худалдагданагүй. Эндэ хэдэн шалтагаан байжа болоо. Тэдэнэй нэгэн юун бэ гэхэдэ, үхаалалгадаа һайн соносхол хэжэ һураагүй байнабди. Мүн манай орондо олон нээлтэнүүдые бодото байдалда нэбтэрүүлхэ эрхэ нухэсэл үгы.

Л. ЮДИНА.

Улаасхооронди[illegible] метьево-2» аэропорт[illegible] сквагай хоёрдохи [illegible] ци ба «Аэропортнуу[illegible] нэн выставкэ үнэгэ[illegible] Россин олон [illegible] СНГ-гэн, Прибалтикан[illegible] нуудай, мүн Европын [illegible] оронуудай болон США-[illegible] тон тэмо авиакомпани[illegible] дай, фирмэнүүдэй, а[illegible] нуудай 200 гаран [illegible] шэд тэрээндэ хэ[illegible] Авиатранспортий [illegible] нуудан ба аэропорт[illegible] хүргэлтын, тэдэнние [illegible] дээрэхи шэнэ техник[illegible] мэдээсэлэй хэрэгсэлэ[illegible] ханганлын асуудалнуу[illegible] ференци дээрэ зүйлэ[illegible] сэгдээ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: аэ[illegible] пуудта хэрэглэдэг [illegible] пассажирые багтаадаг [illegible] «Альтерна» автобус.

ИТАР—ТАСС-ай ф[illegible]

Октябрь ☆ 1994 он

ХҮДӨӨ АЖАХЫН ШЭНЭ ТЕХНИКЭ

Мүнөө дэлгүүрэй хуули ёһоной үйлэдбэридэ улам ехээр нэбтэржэ байһаниинь хүдөө ажахын шэнэ техникэ бүтээлгэнээ харагдана. Фермернүүд техникын түлөө һангай бэшэ, харин өөрынгөө мүнгэ түлэдэг болоходоо, юумэ ехэл нарлар шэлэжэ абадаг болонхой. Тиинхээ эндэмнай дэлгүүрэй ёһон бэелдэг боложо, үйлэдбэрилэгшые худалдан абагшад мүнгөөр хангадаг, мүн хэрэглэгшэдэй эрилтэ үйлэдбэрине хүтэлбэрилжэ эхилбэ гэжэ һанахаар.

Тиин хүдөөгэйхидтэ нимэ шэнэ машинануу нааршаагдадаг болонхой.

«Уралтрак» гэдэг акционернэ бүлгэмэй Челябинскын тракторна заводой гаргадаг «Уралец» гэжэ багахан мөөртэ тракторнууд. Тэдэнние балайшье ехэ хүдэлмэригүйгөөр гэнжэтэй мөөртэй болгожо болохо. Энэнь харгын муудахада ехэ хэрэгтэй.

Баруунайхидал адли, Россин фермернүүдшье нигэһээр хубиин самолет ашагладаг болохонь бээ. Тэрээгээр хото ошоод ерэхэдэ, мүн поли дээгүүрээ ямар нэгэн ажал хэхэдэ хэрэгтэй болохо бшуу. «Авиатика-890» гэжэ багахан самолет нимэ гэбэл дээдэ далинь 8,1 метр хэмжээнтэй; утань —5,3 метр; двигателиинь 64 (80) морниной хүсэтэй; эгээл ехэнь 450 килограмм юумэ даажа, дэгдэхэ шадалтай; самоледой өөрынь шэгнүүр—215 килограмм, 37 килограмм түлишэ абажа, 3 часай туршада ниндэхэ шадалтай. Эгээл ехэ скоростинь часай 120 километр. Газар дээгүүр 80 метр гүйгөөд дэгдэдэг. Энээнэй сэнгынь хоёр «Жигулитай» адлишуу байхаар харагдана. «Авиатика» гэжэ Москвадахи акционернэ бүлгэм энээнние худалдаха.

Ажалаа һая эхилһэн фермертэ эгээл хэрэгтэй болодог юумэн хирпнисэ гээшэ ааб даа. Москвадахи ЛЭП гэдэг фирмэ хирпнисэ, мүн ханын болон харгын бусад блогуудые хэдэг багахан түхеэрэлгэнүүдые дурадхана. Тэдэнние бүтээхэдэ заабол цемент, мүн элдэб олон материал, тэрэ тоодо модоной хибдэнэшье хэрэглэжэ болохо.

«Пермские моторы» гэдэг Пермьдэхи акционернэ бүлгэм» «Каскад» гэжэ мотоблок худалдана. Энээндэнь олон янзын оньһон хабсаргагдадаг. Тэдэнние хэрэглэн, газар хахалжа, үбһэ сабшажа, модо хюрөөдэжэ, харуулдажа болохо. Мүн томо столбнуудые гү, али мододые һуулгаха нүхэ энээгээр малтажа болоно. Гадна энэл мотоблогоороо юумэ шэрэжэ, саһа арилгажа, хартаабха һуулгажа, тэжээл хэршэн жэжэдхэжэ болохо гэнэ.

Москвагай областиин «Прибор» гэдэг эрдэмэй-үйлэдбэриин предприятиин филиал сагаан барайгар, гэршүүхэ, ешмээн, перловко гэхэ мэтын ороohоор вафли, суухаари, крекер (хатаамал нэрхигэр печени) ондоо юумэнэй туһаламжагүйгөөр сэхэ хэжэрхидэг УВБ-2 гэжэ түхеэрэлгэ ухаалаа. Тэрэ ороohоёо 250—300 градус хүрэтэр халаагаад, шахагдамал агаар соо байлгахадань, тэрэнь хөөһэтэн барсайжа барилдашадаг байна. Тиимэ галетэнүүдтэ дабһанһаа эхилээд, саахар хүрэтэр эдеэнэй элдэб нэмэлтэ оруулжа, шоколад, крем түрхижэ болохо.

«Звенигород» гэдэг Москвагай областьдохи үйлэдбэриин нэгэдэл 10 шубуу байлгаха клеткэнүүдые хэнэ. Тэдэнние дабхасуулбал, хэдэн зуун, мянган толгой шубуу тэдээн соогоо байлгаха, мүн оньһон аргаар үндэгыень суглуулха, аргалынь арилгаха, эдеэ хоол тэрээн соонь тараажа үгэхэдэ болохо юм.

Москвадахи «Динар» гэдэг үйлэдбэриин замбуулинай фирмэ МС-225 болон НМ-12 гэжэ багахан электрическэ тээрмэнүүдые худалдана. Эдэнэй түрүүшынхинь часай туршада 300, нүгөөдэнь 40 килограмм талха татана. Томоор гаргагдадаг холимол тэжээл бэлдэбэл, үйлэдбэриинь бүтээсэ 5—6 дахин дээшэлдэг.

Архангельскын «Полярная звезда» гэдэг хаамал предприятиие мяха, загаһа сонгоодог багахан түхеэрэлгэ бүтээжэ худалдана. Энээн дотор электрическэ полиин туһаламжаар утаан тэрэ эдеэ хоолдонь ехээр шэнгэн суглаана. Тиин хоёр килограмм мяха, загаһа гү, али колбаса сонгоохын тулада 2—3 жэжэхэн зомгоohон лэ хэрэгтэй юм.

Юрэдөөл, дэлгүүрэй улам нэбтэрхэ бүринь элдэб эсын жэжэ техникэ ухаалагдана. Тэрэ тоодо пивэ хэдэг багахан түхеэрэлгэ, һалхинай хүсөөр худагһаа уһа гаргадаг оньһон, теплицэнүүд, мүн ороohо бутаргадаг оньһон, гаражай электрощит, машинаар үнеэ һааха вакуумна түхеэрэлгэ, газаар гагналгын аппарат, микроволново пеэшэн, инжекторнэ газай отолуур, стол дээрэхи токарна станок, багахан пекарни, талха монсогойлдог машина гэхэ мэтын хүдөөгэй зондо, хотын зуһаланшадта хэрэгтэй элдэб эсын оньһото техникэ мүнөө үйлэдбэрилэгдэдэг, худалдагдадаг болонхой.

Тиигээд урдань дээрэнээ буулгагдаһан нэгэл томо захил бүтээгээд һуудаг ехэ заводууднайшье дэлгүүрэй экономикодо, тааралдуулан, ажал ябуулгаяа эрхилжэ эхилбэ. Жэшээнь, Тулын комбайнай завод «Нива» гэдэг өөрөө ябадаг үнэтэй комбайн бүтээгээд лэ амархан байдаг һаа, мүнөө КПР-200 гэжэ ехэ үнэтэй бэшэ, прицепной комбайн, ороohо хурладаг бусад бага техникэ, ехэ олон шагтагалдаг, үлгэдэг зэмсэгүүдтэй МТ-5 гэжэ мотоблогуудые, КТБ-2,1 гэжэ косилка болон элдэб эсын олон юумэ бүтээжэ, дурадхадаг болонхой. Фермерэй худалдан абаһан нэгэл мотоороой ашаар газар хахалха, ашаа шэрэхэ, хартаабха малтаха, модо болбосоруулха гэхэ зэргын олон янзын ажал хэгдэжэ болохо.

Бидэнэр юумэ худалдажа абаад, тэрэнээ дам худалдагшадые хараадаг зантай болонхойбди. Теэд худөө ажахын техникэ худалдаха талаар айхабтар хэрэгтэй фирмэнүүд бии болонхой гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Жэшээнь, Москвадахи «Структура» гэжэ акционернэ бүлгэм нислэл шадархи Подольск хотодо худөө ажахын техникын ехэ салон байгуулаад, Санкт-Петербург, Краснодар, Красноярск, Набережные Челны гэжэ хотонуудта өөһэдын түбүүдые байгуулаад, томо томо, тэрэ тоодо Украиный заводуудай продукциие Россин олон нютагуудта тараана. Тус фирмэ хүн зондо ямар техникэ хэрэгтэйб, гэжэ мэдээд, тэрэниинь абаашажа үгэнэ, һайнаар худэлгэхэдэнь туһална, запас частьнуудаар хангана. Мүн оньһон техникые тодхожо үгэдэг фирмэнүүдшье бии юм.

Бидэнэр урдань байһан экономикоёо түргэн һандаргаабди. Харин шэнэ, дэлгүүрэй экономико һаял хүдэлгэн эхилжэ байна. Ондоогоор хэлэбэл, «дуугардаггүй кино үгы болоо, гэбэшье дуугардаг кино үшөөл бии болоодүй». Юу хэлэхэб, Россин экономико хүндэ байдалда оронхой. Гэбэшье ходо иимэ байхагүйл. Дэлгүүрэй экономикын хүсэдөөр худэлжэ эхилхэдэнь, манай орондо эд бараан элбэг-дэлбэг боложо, бидэнэр ажамидаралай дэлхэйн эгээл дээдэ хэмжээндэ гаража шадахабди. Юундэб гэхэдэ, бидэ бусадһаа тэнэг бэшэ ха юмбибди.

Р. СВОРЕНЬ,
эрдэм шэнжэлэгшэ.

ҺҮНИ ХАРАДАГ ПРИБОРНУУД

Һүни харадаг приборнуудай байгуулагдаһаар хэдэн арбаад жэлэй үнгэрбэшье, тэдээн тухай үргэн олон зон мэдэдэггүй, тэдэ имагтал сэрэгэй зорилгоор хэрэглэгдэдэг байһан гээшэ.

Мүнөө тэдэ худалдаанда гаргагдадаг боложо, хүнүүд һүниин дурамбай, монокль (нэгэ нюдэнэй улхархайда углагдадаг түхэреэн шэл), мүн һүниин нюдэнэй шэл худалдан абадаг болоohой.

Һүниндөө юумэнүүд нюдэндэ харагдадаггүй инфракрасна элшээр гэрэлтүүлэгдэнхэй байдаг. Тиин һүни харадаг приборнуудта тиимэ зураглал хүнэй нюдэндэ харагдахаар спектртэ оруулагдадаг юм. Харин мүнөө, жэшээнь, һүни харадаг нюдэнэй шэлые тусхай шлемдэ гү, али маскада торгодог болонхой. Илангаяа электронно-оптическа приборнуудые хэрэглэхэнь балай орёо бэшэ юм. Тиимэһээ тэдэнние олонхи хүнүүд шэлэдэг байна. Жэшээнь, хулгайшад, дээрмэшэдые, хулгайгаар агнуури хэгшэдые тагнахада, мүн һүниин байгаалиие, амитадые адаглахада хэрэгтэй болодог. Муу юумэниинь юуб гэхэдэ, эрдэм ухаанай туйлалтануудые хүндэ харша зорилгоор ашаглагдадагтаал адлиар һүниниишье приборнуудые муу зон (жэшээнь, хулгайшад) хэрэглэдэг болонхой.

Н. КОШАВЦЕВ,
техническэ эрдэмэй мэргэжэлтэ.

Венгриин хоёр инженер теле-дамжуулгануудые хараха онсо орёо нюдэнэй шэл зохёогоо. Нюдэнэй шэлэй орондо хаамжадань биш-ыхан хоёр телевизор табигданхай, тиигэжэ багахан хоёр гэрэлэй туһаламжаар теле-дамжуулга хүнэй нюдэруу сэхэ шэглүүлэгдэнэ. Тиихэдэ нэгэн доро ондоо хэрэг хэжэ болоно. Нюдэнэй илмэ шэлые телевизортэй, видеокаматай, компьютертэй холбожо болоно. Тиимэһээ медицинэ болон промышленностьда, тоосолгын ба сэрэгэй техникэдэ тэрэнние үргэнөөр хэрэглэжэ болоно. Нюдэнэй энэ шэл үнгэтэй зураг харуулхаһаа гадуур абяаень дамжуулна.

ИТАР—ТАСС-ай фото.

Шэнэ мяхан—эгээ һайн бэшэ

Гаргаһаар мяхан эгээ һайн бэшэ, тэрэнние хоёр-гурбан хоногтэ холодильник соо хадагалхадал, ехэ амтатай болодог гэжэ тодоруулагдаа. Тиихэдээ тэрэ мяхала ехээр хүргэнгүй, 1—2 градус хүйтэндэ хадагалбал, һайн байха. Дан ехээр хүрэһэн мяхан амтаяа, мүн тэжээлээ зарим тэды гээдэг.

Мал гаргамсаар, бүри бойиндо, мяханда элдэб бактериинүүд аһашадаг ааб даа. Тиигээд 1—2 градус хүйтэндэ хадагалагдаһан мяхан арбадахи сүүдхэдээ гутажа эхилдэг. Юундэб гэхэдэ, тэдэ бактериинүүдынь эршэмтэйгээр үдэжэ эхилиэ бшуу.

Эндэ эрдэмтэд һанаамгай байжа, хүргэдэг камера соо бактерициниэ лаампа табяад, тэрэ хүргэгдэһэн мяхала нэгэ хэды болоод лэ ультрафиоледээр шараһан байна. Харин тиихэдэнь тиимэ мяхан 25 үдэр хадагалагдадаг, мүн һайн үнэртэй, шүүһэлиг, зохид амтатай болодог байна.

ХАРТААБХА ХАДАГАЛХА АРГА

Городой байрада хадагалагдаһан хартаабха үбэлдөө ба илангаяа хабартаа ургажа, үжэжэ эхилдэг. Тиигэхэгүйнь тулада хартаабхын нюдыень түнхижэ хаяад, тэрэнээ аспиринтэй уһан соо хэдэн секундын туршада байлгаад абаха хэрэгтэй. 1,5 стакан уһанда хоёр шагта аспирин хэдэг. Иигэжэ хатаагдаһан хартаабхые шэнэ жэлэй ургасын бии бологор гэргээ байлгахада болохо юм.

Эрдэм ухаанда харша шэглэлнүүд

МАНАЙ обществодо айхабтар ехэ хубилалтануудай болоhоной эсэстэ эрдэм ухаанда харша үзэгдэлнүүд ехэ олошорhон байна. Түсхайлбал, байгаалиин ёhондо багташагүй, эди шэдитэ хүсэндэ шүтэхэ ябадал үргэдөө, эрдэмэй түйлалтануудhаа арсаха ябадалнууд ушарна.

Мухар һүзэг, шүтөөнүүд, далда нюусын эди шэдидэ этигэхэ ябадал обществын доройтоходол заатагүй бии болодог гэжэ хүн түрэлтэнэй түүхэ харуулна. Мүнөөшье Россида парапсихологи (телепати, телекинез, левитаци, ясновидени), экстрасенснүүд, зурхай, саhан хүнүүд болон ниндэдэг табагууд хүн зоной һонирхол айхабтар ехээр таталаг болонхой. Энэ хадаа обществын һандаржа захалhанай, болото байдалhаа зугадаhанай, бүхы обществын, хүн бүхэнэйшье ажабайдалай тодорхой эли зорилгоёо алдаhанай гэршэ болоно. Элэ үзэгдэлнүүд баруунай оронуудта, илангаяа США-да дэлгэрэнги юм. Харин манай орондо тэдэ ойрын жэлнүүдтэ айхабтар үргөөр дэлгэржэ эхилэнхэй.

Хүн зондо мэдээсэл тараалдаг хэрэгсэлнүүд энээндэ ехэ зэмэтэй гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Юумэ нюун нөөнгүй хэлэдэг болоhон ябадал (гласность) хүн зоной үхаан мэдэрэлые сүлөөлхэ талаар айхабтар һайн үрэ дүнтэй байгаа. Зүгөөр энээнтэй хамта юрын ухаагаар ойлгогдохогүй (иррациональна), манай газар дэлхэйнhээ гадуурхи зүйлнүүдтэ, эди шэдидэ, эльбэдэ этигэлгэ ехээр дэлгэрбэ. Юундэб гэхэдэ, урданайхи шэнги цензура үгы боложо, хамаг бүхы хорилтонуud болюулагдаа бшуу. Тиигэжэ хүнүүд юумые ухаагаараа шүүмжэлхы ёhоор шалгажа үзэхэеэ болижо, миин хубхай этигэн шүтэлгэ эрдэм мэдэсэнээ дээгүүр һуури эзэлдэг боложо байнхай.

Манай Эрдэмэй академи энэ талаар баhал зэмэтэй. Хүн зоной далда нюуса юумээр ехэр hонирходог болоhыень хараада абажа, тэрэнэй «Наука» гэжэ хэблэлынь зурхайн эрдэм тухай ном олоор гаргаад, үшөө хэдэн нимэ ном хэблэхээр хараална. Харин тиихэдэнь эрдэмэй олон номууд мүнгэ өөриин, саарhанай дуталдаhан дээрэhээ гаргагданагүй.

Мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүд юрын ухаагаар ойлгогдошогүй, эрдэм ухаанда харша hанал бодолнуудые зүбөөр тайлбарилан ойлгуулха талаар илангаяа ехэ харюусалгатай. Гэтэр манай телевидени А. Кашпировский мэтын хүнүүдые телевизорэр харуулжа, үбшэндэ нэрбэгдэhэн олон хүнүүдтэ хуурмаг найдал түрүүлээ hэн. Газетэнүүдшье тэдэние магтажа ороо. Мүнөө ехэнхидээ зүүн зүгhөө гарбалтай хуурмаг шажанай шүтөөн hүзэглэлнүүд ехэ эрдэмгүй залуушуул болон сахиусатэнэй дунда ехээр номнон идхагдана. Харин ёhотой сэхиусатэнэй, томоотой хэблэлэй зүгhөө энэнь шүүмжэлэгдэнэгүй.

Эрдэм ухаан болон техникын талаар хүн зомнай хүсэд hайнаар гэгээрүүлэгдэнэгүй. Тусхайлбал, ядерна үе сагта ажаhууха хүсэд бэлэдхэлгүй байшообди. Тиимэhээ Чернобылиин гай тодхорой hүүлээр олонхи ядерна элшэ хүсые гүй юумэн гэжэ hанаа боложо, баригдажа байгаа хы АЭС-үүдтэ ажал бол[illegible]лагдаhан, тиин ядерна [illegible]нологиие шэнжэлэгдэ[illegible] байха, бүхы эрдэм ухаа[illegible] арадай этигэл алдаг[illegible] байна.

Оршон тойронхи бо[illegible]ли хамгаалагшад [illegible] сэнэй, металлургиин, хи[illegible] болон биотехнологиин [illegible] предприятинуудые хаа[illegible] hэн эрилтэ табиhан бо[illegible] Тиимэ эрилтэ ябала [illegible] hэтэй. Гэбэшье энээгээ[illegible] дай ажахыда хохидо[illegible] руулагдана бшуу.

Хүсэрхэлгэ, норм[illegible] дэлгэрүүлгые хизаарла[illegible] тулада соёлой минис[illegible] энэ хэрэгтэ хамаарала[illegible] ень уряалhан Президе[illegible] Зарлиг бии. Харин [illegible] ухаанай талаар ауб м[illegible] сэл тарааха тухай, [illegible] шад, мэдэлшэдэй хэ[illegible] бөөр хэлэдэгые эрдэм [illegible] най зүрhөө сэгнэхэ [illegible] хэншье hанаагаа зобо[illegible] Экстрасенснүүд болон [illegible] бэ жэльбэтэй хүнүүдэй [illegible] hалбаран бадархатайнь [illegible] та олондо зорюулагдаа[illegible] эрдэм ухаанай журнал[illegible] улам усөөн хэhэгээр гара[illegible] дана. Эрдэмтэд энээн [illegible] ехэ бэшэнэгүй. Тиигэжэ [illegible] манай эрдэм ухаанай [illegible] тонги байдалынь дабхар[illegible] гүй.

Мүнөө эди шэдитэ, [illegible] далда зүйлнүүдтэ [illegible] ехээр этигэнэт гэжэ хэ[illegible] ние гэмнэжэ шадалгүй[illegible] ди. Гэбэшье газар [illegible] тухай, хүн тухай ёһо[illegible] научна ойлгосонуудые [illegible] тэрүүлхэ ёhотойбди. Н[illegible] дэб гэхэдэ, эрдэм ухаа[illegible] үргэлжэ нэбтэрүүлэн [illegible] рүүлхэ гээшэ бидэнэрые [illegible] лаха ерээдүйн үеэ[illegible] шухала бшуу.

С. КАПИЦА,
Физикын асуудалнуудай институтай гол эрдэмтэ[illegible] хүдэлмэрилэгшэ, профессор; урдань «Очевидное-невероятное» гэжэ дамжуулга хэдэг байна.

БЕНЗИНЭЙ ШАНАР ҺАЙЖАРУУЛНА

ТВЕРЬ. «Экстравит-Ф» хэрэгсэлэй туһаламжаар 76-дахи бензиниие 93-дахи гү, али бүри 95-дахи болгоно. Тула оройдоол 20 минута хэрэгтэй. Тверинии витаминнай заводой мэргэжэлтэд энэ хэрэгсэл зохёоhон байна.

«Экстравидые» хэрэглэхэдэ, экономикын талаар гаргашануудай нилээдгүй доошолхоhоо гадуур түлишэ 4 дахин багаар гаргашалагдана, двигателиин хүсэн ехэ болно, мүн бензинэй хүсэд дууhатараа дүрэhэн дээрэ двигатель хөөhөө сэбэрлэгдэнэ.

Александр ХАРЧЕНКО,
ИТАР—ТАСС.

Улаан-Удын багшанарай училищиин 70 жэлэй ойдо

ЛООРОО ХАБААДЫТ!

Энэ оной ноябрин 4-дэ Улаан-Удын педагогическэ колледж 70 жэлэйнгээ ойе тэмдэглэжэ байна. Тиихэдэ, эхин үеэ ойдо педтехникум гэжэ нэрлэгдэнэ.

Энэ 70 жэлэй туршада багшанарай мэргэжэлтэй хүнүүдийн хүдэлхэ 10-аад мянгаарые бэлдэжэ гаргаа. Училищиин багшанарай гаргаа. Училищиин багшанарай манай нутагшаа хүдэлхэдөө, бэлэдхэл һайнтай мэргэжэлтэй гэжэ суурхадаг. Тэдэнэрэй оронойнгоо бүхы шахуу һургуулиудые, хүршэ областьнуудай олон сургуулиудые ажаллажа байдаг.

Училищида 1945 ондо, дайнай үедэ ерэжэ ороо һэнби. Тэрэ гэһэнэ 50 шахуу жэл соо түрэл училищиин мэдэнэб. Эндэ бэрхэ, бэрхэ хүдэлдэг байгаа. Нэрлэбэл: А. Д. Ж. А. В. Никоров, М. А. Филиппов, С. Афанасьев, А. Р. Богданова, Н. Н. Пискунова, З. В. Маслова, Д. Т. Тумунова, Л. Г. Панфилов, Г. Н. Шопова, Н. М. Маланов, В. М. Сучкова, А. А. Фомкина олон ааб даа.

Ондо би энэ училищи улаан диплом дүүгэ гэжэ, тэрэ жилдээ Д. Банзарова мэргэжэтэ Буряадай гүрэнэй багшанарай институтда орожо, 1959 ондо тиимэ училищиндаа бусаад, ород хэлэ, литературэ, ород хэлэ буряад һургуулиудадаа заажа (1981 он болотор) ажаллаа. Эдэ багшанар үнинэй габьяата нэрэ солотой болохоор болоһоой. Эдэ зон тухай бэшээд, хойно-хойноһоонь дүүргэнэн һурагшанар тухай бэшээ һаа, ехэ олон.

Түүгэсхэлдэнь Улаан-Удын багшанарай училищи дүүргэнэн багшанарта ингэжэ хандаха байнаб: энэ болохоёо байгаа 70 жэлэй ойн баярай хуралда булта ерэжэ багшанартаа суггаа, һурагшан нүхэдтээ хөөрэлдэжэ, уулзажа, эльгэлжэ ошыт, баһа шадаха зэргээрээ аймаг аймагаараа сугларжа, мүнгэн гү, али ямаршье һаань туһаламжа хүлеэнэбди. Иимэ адресаар хандагты:

Р/с. 142722, нац. банк. Республика Бурятия МФО 103000 Министерство образований. Педколледж. «Юбилей». Училищиин багшанарай зүгһөө:

Цыжэб ЦЫРЕНЖАПОВА,
багшын ажалай ветеран,
«Хүндэлэлэй Тэмдэг» орденто.

Д. Т. Тумуновае гансашье багша бэшэ, педагогикын ёһотойл эрдэмтэ гэжэ нэрлэхэдэ болохо. Угганая үри гэжэ хэлэхэдэ болохо. Түрөһөн ахань—Жамсо Тумунов, Буряадай суута уран зохёолшо, нагсань Гомбожаб Цыбиков—суута эрдэмтэн ябаа.

Саашань өөрынгөө зааһан һурагшанар тухай хэды үгэ хэлэхэ дуратайб.

Эгээл түрүүн 1964 ондо, 18 хүн минии даажа ябаһан класс дүүргээ һэн.

Тэдэнэй олонхинь 30 жэлэй туршада һургуулинуудта хүдэлжэ байна.

Эржима Жамсарановна Балдаева Улаан-Удын педколледждэ буряад үхибүүдтэ ород хэлэ, литература ород хэлые эхин һургуулида зааха методикө заажа ябана. Ажалынь үндэр сэгнэлтэ абанхай. Россин эрдэм һуралсалай отличник гэһэн хүндэтэ нэрэ зэргэтэй.

Батомункуева Дарима Х. Намсараевай нэрэмжэтэ буряад драмын театрта артисткаар хүдэлнэ. Буряад Республикын габьяата артистын нэрэ зэргэдэ хүртэнхэй. Манзаева Нина Доржиевна Хориин эрдэм һуралсалай таһагта методистаар ажаллана. Мүн лэ Россин эрдэм һуралсалай отличник болонхой.

Тинхэдэ Гомбоева Мария Хориин аймагай һургуулида хүдэлнэ. Тэрэ мүн лэ Россин эрдэм һуралсалай отличник юм.

Ивалгын хүдөө ажахын техникумэй хүмүүжүүлгын талаар даргын орлогшоор ехэ шадабаритай бэрхэ багша Дырхеева Гысыгма Ракшаевна болоод Цыденова Дарима Трофимовна оролдосотой бэрхээр ажаллана. Эдэ багшанар үнинэй габьяата нэрэ солотой болохоор болонхой. Эдэ зон тухай бэшээд, хойно-хойноһоонь дүүргэнэн һурагшанар тухай бэшээ һаа, ехэ олон.

Түүгэсхэлдэнь Улаан-Удын багшанарай училищи дүүргэнэн багшанарта ингэжэ хандаха байнаб: энэ болохоёо байгаа 70 жэлэй ойн баярай хуралда булта ерэжэ багшанартаа суггаа, һурагшан нүхэдтээ хөөрэлдэжэ, уулзажа, эльгэлжэ ошыт, баһа шадаха зэргээрээ аймаг аймагаараа сугларжа, мүнгэн гү, али ямаршье һаань туһаламжа хүлеэнэбди. Иимэ адресаар хандагты:

Р/с. 142722, нац. банк. Республика Бурятия МФО 103000 Министерство образований. Педколледж. «Юбилей». Училищиин багшанарай зүгһөө:

Цыжэб ЦЫРЕНЖАПОВА,
багшын ажалай ветеран,
«Хүндэлэлэй Тэмдэг» орденто.

Байгша оной сентябрин 6—9 удэрнүүдтэ Саратов хотодо фтизиатрнуудай бүхэроссин II съезд үнгэрөө. Манай республикые 3 хүн түлөөлһэн байна. Тэдэнэй нэгэнтэй, «Фтизиатрия» РТМО-гой ахамад врачай орлогшо Н. Д. БАНДЕЕВТЭЙ манай корреспондент Т. САМБЯЛОВА хөөрэлдэбэ.

МАНАЙ ХӨӨРЭЛДӨӨН

ДИИЛДЭШЭГҮЙ АБАРГА БЭШЭ...

— Николай Дашибылович, фтизиатрнуудай бүхэроссин хуралдаан тухай манай уншагшадта хөөрэжэ үгыт.

— Россин Федерациһаа, СНГ-гэй гэшүүн-гүрэнүүдһээ дүн хамта 500 шахуу делегадууд съездын хүдэлмэридэ хабаадаа. Буряад Республикын габьяата врач, «Фтизиатрия» РТМО-гой ахамад врач Г. Д. Дугарова, Улаан-Удын захиргаанай элүүрые хамгаалгын управленийн начальникгай орлогшо И. Б. Костров бидэ гурбан республикаяа түлөөлөөбди.

Фтизиатрнуудай улаасоорондын эрдэм-шэнжэлэй эблэл энэ съезд эмхидхээ. Съезддэ хабаадагшадта эмшэлгын түрүү дүй дүршэл, онол аргануд, эм дом тухай хөөрэгдөө, эрдэмтэдэй шэнэ туйлалтануд, компьютерна, лазерна хирургиин болон бусад эрхим, аша үрэтэй арганууд харуулагдаһан байна.

Съезд дээрэ хэлсэгдэһэн щухала асуудал гэхэдэ, бүхы дэлхэй дээрэ туберкулез үбшэнэй ехээр һүжэрһэн ушар мүн болоно. Россин Федерациин, СНГ-гэй врачнуудай энэ үбшэ дарахын тула тодорхой ажал ябуулгын түсэб зүбшэн хэлсээд, баталан абаһан юм.

— Түбэй хэблэлээр, радио, телевиденсэр Россин Федерациин зарим хизаарнуудта уушханай ханладанай схээр дэлгэрһэн тухай халта-хулта мэдээсэгдэдэг. Энэ талаар манай Буряад Республика ямар байдалтайб?

— Жэл бүри дэлхэй дээрэ, багсаамжалан абабал, 8 миллион хүн туберкулезоор үбдэжэ эхилдэг. Эдэн соо-һоо оройдоол 2,5 миллиониинь врачта бэеэ үзүүлжэ, саг соонь аргалуулдаг юм. Манай Росси дотор байдал шахардуу. Фтизиатрнуудай эблэлэй хэды оролдоошье һаа, 1991 онһоо мүнөө хүрэтэр уушханай ханладантай тэмсэхэ тусхай хуули, тодорхой түсэбшье урданай Верховно Советдэ, мүнөөнэй Гүрэнэй Дүүмэдэшье зүбшэн хэлсэгдээгүй, абтаадуй байһаар. Гүрэн түрын зүгһөө дэмжэлгэгүйгөөр энэ аюултай халдабарита үбшэнтэй тэмсэхэнь бэрхэтэйл гээшэ.

Съезд дээрэ энэ асуудал дахин зүбшэгдэжэ, фтизиатрнуудай, мүн энэ һалбарида хүдэлдэг бусад медицинскэ хүдэлмэрилэгшэдэй ажалые аюултай мэргэжэлнүүдэй тоодо оруулха тухай дурадхалтайгаар РФ-гэй Гүрэнэй Дүүмэдэ хандаха гэһэн тогтоол абтаа. Тэдэнэрэй ажалда хабаатай хэдэн хүнгэлэлтэнүүд хандалга соо хараалагданхай. Саашанхи ажал ябуулгын тодорхой түсэб гүрэн түрын, засагай дээдэш зургаануудта эльгэгдээ.

Үнгэрһэн 1993 ондо республикымнай 100000 хүнэй 50-ниинь туберкулезоор түрүүшынхиеэ үбдөө һаа. Росси дотор энэ тоонь 43 байһан юм. Бидэ үнгэрһэн съезд дээрэ иимэ дурадхал оруулбабди: Буряад орондо, шэрүүн уларилгай үргэн ехэ хизаарта, бэе бэеһээнь холо оршодог хото, һуринуудта бага яһатаншье ажаһуудаг. Тэдэнэй дунда халдабарита туберкулез үбшэнэй хэр зэргэ һүжэрһые эрдэмтэд нэгэтэшье шэнжэлжэ үзөөгүй. Тиимэһээ Буряад Республикые туберкулез шэнжэлгын хизаарнуудай тоодо оруулха шухала. Энэ дурадхалыемнай Хойто Зүгэй медицинын асуудалнуудай институтай директор, академик И. Р. Седов сентябрь соо манай нэгэдэлэй ажалтай танилсахадаа, дэмжэһэн юм.

— Түберкулёзоор үбдэһэн зоной олошорһон ушар ямар шалтагаантайб? Республикымнай тубдиспансернүүд, санаториннуд хэрэгтэй эм домоор, тусхай түхеэрэлгэнүүдээр, мүнгэн һангаар хэр хангагданхайб?

— Шалтагаанууд тухай хөөрэхын тула гүрэнэйнгөө түүхэдэ хандая. 1960-аад онуудаар уушханай ханладаар үбшэлхэ ушарнуудэрид үсөөрһэн байна. Энээнэй һүүлээр хорёод жэлэй үнгэрхэдэ, «туберкулёзой мүр сараашье олохогүйт» гэжэ элдэб суглаануудта дээрэ һаахаралдадагшье бэлэй. Зүгөөр үнэн дээрэ байдалыень абажа харахада, ехэл шахардуу болонхой. Уушханай ханяаданһаа гадна маажуур (чесотко), педикулез, коклюш, дифтерн, нойтон хамуун (холерэ) гэхэ мэтын аюултай үбшэнүүд һүжэрэнхэй.

Уушханай ханяаданние динлэжэ эхилһэн түрүүшынгээ амжалтануудые тон ехэ туйлалта мэтээр хэлсэдэг байһамнай түрүүшын шалтагаан болоно. Түрүүшынгээ амжалтаһаа тархияа эрьежэ, энэ үбшэ аргалха хэрэгтэ мүнгэнэй багаар һомолгодог болоһонһоо уламжалан, бүхы һалбарнин байра байдал доройтоһон юм. Диспансер, санатори болон аймагай тубкабинедүүдэй байрануудуушараа. Хажуугаарнь эм дом, хэрэгсэл түхеэрэлгэнүүд дуталдана, абаха гэхэдэ, мүнгэн үгы. Республикын «Фтизиатрия» нэгэдэлэй диспансерэй шэнэ байшан долоодохи жэлээ баригдажа байдаг, дуурһаха болоходо, мүнгэн дутана. Тиимэһээ уйтан хуушан байра соогоо манай хүдэлмэрилэгшэд үбшэнтэнинө һайнаар эмшэлхын түлөө бүхы арга шадалаараа оролдоно. Бултандань амжалта, зол жаргалые хүсэнэб.

Нүгөөдэ шалтагаан гэхэдэ, хүнүүд саг соогоо бээ шалгуулнагүй. Хэрбээ 1987 ондо республикада ажаһуугшадай 83 процентнь шалгалта гараһан һаа, 1993 ондо оройдоол 20 процент зон бээ шалгуулһан байна.

Гурбадахи шалтагааниинь социальна үндэнэтэй юм. Зоной байдал хараа байса муудаа, энээнһээ болоо, һанаан үнөөндөө дарагдажа, хүнүүд өөһэдтөө амар заяа үзүүлнэгүй (стресс). Архиншад, хара тамхи татагшад, гэр байрагүй зон, эрхээс хаһагдаһан хүнүүд энэ үбшэндэ бэлэхэнээр нэрбэгдэнэ. Хаалтаһаа гаражэ, Улаан-Удэдэ түбхинэһэн эдэ үбшэнтэн тойроод байһан зондо мүн лэ аюултай үбшэ халдажа магадгүй. Энэ мэтэшэлэн туберкулез үбшэнэй һүжэрхэ шалтагаануд олошорно. Эндэ байгаалиин бузарлагдаһан ушар мүн лэ ехээр нүлөөлнэ.

— Энэ аюултай үбшэнһөө яагаад нэргылхэ болоноб?

— Уушханай ханяадаар үбдэһэн хүн абаһаар лэ халуурдаг, ханяадаг, хүлэрдэг гэжэ олонхи зон һанадаг байха. Зүгөөр туберкулез үбшэн олонхи ушарта иимэ шэнжэ тэмдэгүүдгүйгөөр, гэб гэнтэ һүжэрэн дэбэрдэг. Тиимэһээ хүн бүхэн флюорографи гараха ёһотой.

БЦЖ прививкэ саг соонь хүүлэхэ шухала. Нарай бүлханууда нарайлалгын гэрэ хэдэг, удаань 6—7-наһатадань, 14—15-наһатайлаг дабтадаг. Будуун зондо 21—22-тойдонь, 27—30-наһатадань хэдэг юм. Жаа хүүгэдтэ жэлэй 1 дахин манту табижа, шалгадаг. Түрэлхидэ хүүгэдээ эды мэтый шалгалтануудта абаашахаяа бү мартагты!

— Туберкулёзтой аша үрэгэйгөөр тэмсэхын тула правительствоһаа, Арадай Хуралһаа туһаламжа хэрэгтэй гэжэ ааб даа. Засагай дээдын зургаануудтай хэр нагта холбоотойгоор ажалаа ябуулнабта?

— «Фтизиатрия» РТМО анхан Верховно Советдэ, улаань Президент Л. В. Потаповта, Арадай Хуралда энэ асуудалаар хандаһан байна. Хандалгын гол удха тухай юрэнхылэн хэлэбэл, энэ үбшэндэ хабаатай түсхэй хуули абаха, мүн туберкулёзтой тэмсэхэ албан зургаануд хоорондын түсэб баталан абтаха ёһотой. Гадна үбшэнтэндэ, эмшэлгэдэ хабаатай тодорхой дурадхалнууд согсологдонхой. Мүнгэ танганай талааршье туһаламжа эринэбди — 1 флюорометр абахын тула 160 миллион түхэриг хэрэгтэй болонхой.

Арадай Хуралай депутатууд. Правительство энэ үбшэнтэй тэмсэллэ анхаралаа һуладуулхагүй гэжэ найданабди. Октябрин хуушаар Правительствын элүүрые хамгаалгын талаар комиссин энэ асуудал зүбшэн хэлсэхэ юм.

Туберкулёз хадаа диилдэшэгүй абарга бэшэ. Социальна энэ үндэнэтэй үбшэнинө дарахын тула бүгэдэ зоной, үрэн түрын анхарал оролдолго хэрэгтэй.

— Байнта даа, Николай Дашибылович. Арад зондоо аша туһатай ажалдатнай амжалта хүсэнэбди.

Буряадай Уран зохёолшодой холбооной 60 жэлэй ойдо

ХАБАН МҮРЭЙНЬ ШЭДИ

(Оршуулга тухай хэдэн үгэ)

(Түүгэсхэл. Эхиниинь октябрин 11-нэй дугаарта).

* * *

Мой дед выкашивал
Гектар травы на дню,
Весной он умер.
Я—внук его.
Эй, кто одолжит
мне литовку?

Үбгэн баабаймни
үдэр соо
Үбһэ гектар унагаадаг һэн.
Үнгэрэгшэ хабар
мордошоо...
Ашань хадаа сабшахал
һэм,
Асарыт памда хажуураа!

* * *

Тем утром весенним,
Когда
Вдруг умер столетний
табунщик,
Меж ставен его
пятистенки
Грачонок разбил
скорлупу.

Зунай ерээдүйн нэгэ
үглөогүүр гэнтэ
Зуутай адуушанай
бурхандаа мордоходо,
зальбараад,
Табан хапатай гэрэйнь
энгэртэ—
Тажагархан нялха
дальбараа
Ташаганаса шааяхадаад,
мүндэлшоол эндэ.

* * *

Придумать бы
длинную песню,
Идя за стадами,
Всю жизнь ее петь—
До самой могилы,
Потомкам в наследство
оставить.

Уянгата һайхан дуугаа
дуулажа,
Үхэр малаа адуулан
ябажа,
Үе наһан соогоо
дуулаһайб, халагши.
Хожомоо үндыхэ үринэрөө
хүлеэжэ,
Хонгёо дуугаа
бэлэглэнэйб, халагши.

* * *

Эндэһээ саашань һабагшалан, япон угсаатанай гурбан мүртэй уянгата шүлэг болохо «хокку» («хайку») тухай тобшохоноор тогтолтой байна.

Дээрэ дурсагдаһан япон поэдүүд соонһоо Мацуо Басё (1644—1694), Кобаяси Исса (1763—1827) гэгшэд онсо илгардаг. Тиимэһээл Намжил Нимбуев «Басё» гэжэ нэрлэгдэнэн «танка» шүлэгөө дабташагүй оюун бэлигээр «хокку» найруулдаг байһан поэдтэ зорюулһаниинь удхатай ёһотой даа:

* * *

Три строчки я в книге
твоей прочитал,
О, мудрый японец, молчи!
Дай мне убежать
на некошенный луг
и, лёжа в трезвоне цикад
неумолчных,
безумно на небо смотреть.

Оршуулгань иимэ болоо:
Гурбахан мүрэйшни,
Басё-сан,
Гүнзэгы удхань—
уйаргүй!..
Япон шүлэгшэдэй
сахюусан
Ябаһал заяанш
марталгүй.
...Яалайбиб огторгой
шэртэнгүй!

* * *

«Хокку» соо «Хүн ба байгаали» гэһэн ойлгосо бэе бэедээ ехэ нүлөөтэй гээшэ

Ах, не топчи траву!
Там светляки сияли
Вчера ночной порой.
(Кобояси ИССА).

Все волнения, всю печаль
Твоего смятенного сердца
Гибкой иве отдай!
(Мацуо БАСЁ).

«Хокку» шүлэгтэ үгын сохилто хаанашье буухадаа хамаагүй юм: уран найруулагшад зохёол соохи абяналнь ба римтикын лэ саб гэмээр сахигдахын түлөө ехэ һанаата болоожо, тэрэнээ нарыан бүтээхэ гэжэ заатагүй оролдодог. Тиимэһээ «хокку» (богонихон шүлэг хадаа) али олон ушарта оньһон үгэ болошоод, арад зоной дунда дэлгэрэнгыгээр тараһан байдаг. Таанад, хүндэтэ уншагшад, жэшээлбэл, турпутевкоор Япон орон айлшалжа ошоод, юрын зоной дунда гэжэ олохон ушарта харуулагданхай байдаг юм.

«Хокку» маягаар бэшэдэг шүлэгшэд зарим ушарта хараһан, үзэһэн юумээ бэшэ, харин хоёр шэхэндээ дуулаһан элдэб янзын абляануудые зохёолойнгоо дүрэ — образ болгоодшье байдаг. Шанга һалхинай эшхэрээн, далайн долгидой эбхэрээн, аадарта —гэһэн мүрнүүдьень буряадаараа тулмаашалха болоо һаамнай, «ама задагай ябаншаар, анирүйхэн гү, али хэлэхэ байһан һаналаа түрүүн анхаралтайгаар лэ бодожо дуугарһаниинь — долоон дээрэ» гэһэншүү удхатай болоно.

Иимэ шүлэгүүдые хайша хэрэгээр, ябууд дундаа уншабал, түрүүшээр таанад юуншье тухай хэлэгдэһьень ойлгожо ядажа зобохот. Миин лэ, хулгай нюдөөрөө халюудаад гарабал, зохёолшын холуур түсэблэжэ, гүнзэгы удхатайгаар хэлэһэн һанал бодолыень яашье тодоруулжа шадахагүй болонобди.

Кобаяси Иссын шүлэгүүд соогоо батаганаан, тэжэн голёо, шоргоолжоншье болон элдэб хорхой, жэрхэнүүдыешье һаань, хайрлаһан, энхэрһэн һанаатайгаар зураглахадань, анхаралтайгаар уншаад байхадаа, энэ зохёолшо ядаруу, зүдэрүү амидаралтай хүн зоние дэмжэнэ, тэдээн тухай һанаа үнөөн болоно гэжэ ойлгохоор байдаг.

Үгышье һаа, баһа нэгэ «хокку» соогоо—

Вот выплыла луна,
И каждый кустик
На праздник приглашён,

—гээд зураглахадань, манай тархи соо «Энэ юртэмсын хүн амитанай эрхэ сүлөө хадаа хэзээдэшье, хаанашье адли табисууртай байха ёһотой» гэһэн бодол түрүүлнэ.

Иимэ маягаар бэшэгдэнэн зохёолнуудые харан шэртэжэ, һайса адаглажа һуухада, уран зураг «уншажа» байһан мэтэ болодог лэ. Теэдшье олонхи шүлэгүүдээ поэдэй нэн түрүүн элдэб уран зурагуудые һайсахан шэртэн хаража үзэһэн, шэнжэлһэн, бодомжолһон хойноо бүтээхэдэнь, ёһотойл «хокку» болодог юм гээд, шүүмжэлэгшэд хэлэдэг байгша. Жэшээнь, Басёгой шүлэгүүд олонхидоо тиимэ:

Цветы сурепки вокруг.
На западе гаснет солнце.
Луна на востоке встает,

—гэхэдээ, поэт оршон тойрон байдалаа шэнэ харасаар һонирхон обёорхые уряална гэе.

Эндэһээ һабагша татан, Намжил Нимбуевай «У картины Левитана» гэжэ шүлэг «хокку» бэшэшье һаа, эжэлүүдгүй толгойдо ороод орхиол:

Пронзительное золото
листвы,
Как вкус воды
в серебряном кувшине,
В пруду мерцает
терпкое вино,
Настоянное на медовых
травах,
Неубранные рыжие стога
Хранят в себе пахучий
образ лета.
Леса стоят печальны
и строги,
Полны воспоминанием
неясным
О клейкости зелёной
первых почек... г.м.

«Хокку» маягаар бэшэдэг шүлэгшэд зарим ушарта хараһан, үзэһэн юумээ бэшэ, харин хоёр шэхэндээ дуулаһан элдэб янзын абляануудые зохёолойнгоо дүрэ — образ болгоодшье байдаг. Шанга һалхинай эшхэрээн, далайн долгидой эбхэрээн, аадарта бороогой шааяан, сахилгаата тэнгэриин нэерээн, ой модоной хүүсэн, элдэб шубуу шонхорнуудай ганганаан гэхэ мэтэ аялга бүхэн тон өөрын онсо удхатай, ямар бэ даа бодол түрүүлнэ гэжэ харуулхаяа баһа эрмэлзэдэг.

Жаворонок поёт.
Звонким ударом по чаще
Вторит ему фазан,—

—гээд, япон шүлэгшэдэй «сахюусан» болохо Басё-сан бэшэһэн байгша. Нээрээшье, ой модон соохи элдэб олон амитадай янза бүрнин хүргэмөөр наяржа байхада, шүлэг бүтээгшэ гансал булжамуур горгол хоёрой хоорондоо баталан хэлсээд, нэгэ хүргэм аялгатуулжа байһые шагнажархиһан поэт, энэ зохёолоо бэшээ хаш даа гэжээр лэ...

Зай нигээд, уран шүлэг оршуулга тухай, буряад оюун бэлигтэй поэдэй табан мүрнүүдэйнь шэди тухай һанамжануудаа Намжил Нимбуевайнгаа баһа нэгэ «хокку» маягаар бэшэһэн шүлэгөөр дүүргэе даа:

О родина,
Лишь глину на тебя—
Моя песня умолкает
смущенно.

Энэ һайхан оромни,
Энхэрэн шамайгаа
харамсаараа,
Эшэһэндэл, дуумни
замхашанал.

М. ХАМГУШКЕЕВА,
хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат.
АВТОРҺАА: Гонорарыень «Буряад үнэнэйнгөө» жаса-да хандиб болгон үргэнэб.

НИИСЛЭЛ ОИН БАЯРТА БЭЛДЭНЭ

Кремль. Ехэ ба Бага театрнууд, Колонно зал, Манежэй байшан, Пашковой «зобоһон» байшан ба нисслэлэй түбтэхи суута бусад байшангууд баригдаг-заһабаригдагда оронхой. Хотын засагаархид нисслэлэй 1997 ондо тэмдэглэгдэхэ 350 жэлэй ойдо бэлдэжэ эхилөө.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Ехэ театрай нюур талын гоёолтонуудые һэльбэн шэнэлэлгэ хэгдэнэ.

ИТАР—ТАСС-ай фото.

ИТАР-ТАСС: Түби дэлхэй мүнөөдэр

ООН.

Нэгэдэмэл Үндэнэтэнүүдэй бүлгэм Уласхоорондын гэр байрын үдэр тэмдэглээ. ООН-ой Генеральна Ассамблейн шиидхэбэреэр энэ үдэр октябрь һарын түрүүшын понедельникгтэ жэл бүри тэмдэглэгдэдэг юм. Мүнөө дэлхэй дээрэхи тон гүнзэгы хубилалтануud гэхэдэ, хүн зоной байраяа һэлгэлгэ, энээнһээ уламжалан, хотын районуудай тоогой олошорһон ушар болоно гэжэ ООН-ой Генеральна секретарь Бутрос Гали энэ ушараар бэлдэнэн хандалга соогоо тэмдэглэнэ. XXI зуун жэлэй эхиндэ дэлхэйн олонхи арад зон хотодо ажаһуухаар хараалагдана.

Хотонуудта мүнөө сагай шухала шиидхэгдээгүй асуудалнууд тон элсэр үзэгдэнэ гэжэ ООН-ой генеральна секретарь тэмдэглээ. Тиимэһээ ООН тусгаар конференци үнгэргэхөөр хараална. Оршон тойронхи байгаалиие хамгаалга, гал, уһанай аюулай хойшолон болон арад зоной олошорһон ушар, олониитын хүргэлтэ гэхэ мэтын шухала асуудалнууд 1996 оной июнь һарада Стамбул хотодо үнгэргэдэхэ конференци дээрэ хаража үзэгдэхөөр түсэблэгдэнэ.

БЛЭКПУЛ.

Великобританиин политическэ партинуудай жэл бүриин «Намарай саг» гэһэн хуралдаан шиидхэхы шатадаа оронхой. Гүрэнэй шухала оппозиционно хүсэн болохо лейбористска партиин конференци нээгдээ юм. Тиимэһээ Великобританиин олондо мэдээсэл таараадаг хэрэгсэлнүүд табан үдэрэй туршада энээндэ анхаралаа табиха байна. Партийна организацинуud, профсоюзна бүлгэмүүдые түлөөлһэн хэдэн зуун делегат тэрээндэ хабаадаха.

КАИР.

«Экономикын ашаг үрые хамгаалха талаар түлөөлдгэнүүдэй хэмжээтэй харилсаа байгуулха» тухайгаа Тунис ба Израиль гүрэнүүд соносхобо. Египедэй «Аль-Акрам» газетын мэдээсэһэнэй ёһоор Нью-Йорк хотодо Тунисай ба Израилийн гадаадын политическэ албан зургаануудай толгойлогшонор Хабиба Бен Яхын болон Шимона Перес гэгшэд Нью-Йоркдо болоһон уулзалга дээрэ энэ хэлсээ баталаа. Эдэ хоёр ороной холбоон найжаржа, дипломатическа харилсаан байгуулагдаха гэжэ найдажа байһанаа тус гүрэнүүдэй гадаадын хэрэгүүдэй министрнүүд мэдүүлээ.

СОЕЛОЙ ҺОНИН

ШӨНӨ ТАҺАГ

Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ Буряадай гүрэнэй багшанарай дээдэ һургуулиин буряад хэлэ бэшэгэй факультедтэ һуулгэй жэлнүүдтэ зүүн зүгэй хэлэнүүд шудалагдадаг болонхой. Эндэ «Хитад, монгол хэлэнүүд» гэһэн шөнө таһаг нээгдэбэ. Зүүн зүгэй хэлэнүүдэй кафедрые даагша, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат Геннадий Базарович Дагданов нигэжэ хөөрэнэ:

— Буряад хэлэ бэшэгэй факультедэй «город хэлэн, литература», «буряад хэлэн, литература» гэһэн мэргэжэлээр һурадаг зарим оюутадай хоёрдохи мэргэжэлынь «хитад хэлэн» болоно. Эгээл түрүүшынхээ нимэ хоёр мэргэжэлтэй болохо оюутадые абаһан сагһаамнай хойшо дурбэн жэл үнгэрөө. Нигэжэ зүүн зүгэй хэлэнүүдые шудалха хэрэг эхилһэн юм. Түрүүн хоёргурбан багша хитад хэлэ заадаг һэн. Харин мүнөө хамта дээрээ хитад хэлэнэй зургаан багшатай болонхойбди.

Хоёр жэлэй саада тээ зүүн зүгэй хэлэнүүдэй тусхай кафедра эмхидхэгдээ һэн. Эндэ Санкт-Петербургын университедэй зүүн зүгэй хэлэнүүдэй факультет дүүргэһэн хитад хэлээр мэргэжэлтэ Д. Д. Масалимова, би өөрөө, япон хэлээр мэргэжэлтэ И. В. Гарри, мүн хитад гүрэнһөө ерэһэн Сюй Лун, Джао Дзянунь ба Түмэнжаргал гэгшэд ажаллана бди. Мүнөөнэй ба хуушан монгол хэлэнэй багшанар С. Мунхтуяшини, Ж. Д. Доржиева, эвенк хэлэнэй багша Е. Ф. Афанасьева гэгшэд мүн лэ манай кафедрын бүрэдэлдэ ороно. Манай факультедэй эрхим оюутадай нэгэн Б. Хамгушкеев хитад хэлэнэй сэбэр бэшэлгын хэшээлнүүдые үнгэргэдэг болонхой.

Мүнөө жэлдэ «Хитад, монгол хэлэнүүд» гэһэн шөнө мэргэжэлээр оюутад абтажа, зүүн зүгэй хэлэнүүдэй тусхай таһагай үндэһэ һуури табигдаба гээшэ. Эндэ һуража гараһан оюутадай гол мэргэжэлынь — хитад хэлэн, хоёрдохи мэргэжэлынь — монгол хэлэн болоно. Энэ таһагай һуралсалай программа тухай хэлэхэ болоо һаа, нимэ: эхин курснуудта дээдэ һургуулида шудалдаг юроихы дисциплинэнүүдһээ гадна, үдэр бүри хитад хэлэнэй хэшээлнүүд үнгэргэдэхэ. Тиихэдэ 3-дахи курсһаа хитад хэлэнһээ гадуур япон, монгол хэлэнүүдые үзэхэ болоно. Мүнөө энэ таһагта 27 оюутан абтаад, һуража байна.

Саашадаа япон, солонгос хэлэнүүдээр мэргэжэлтэдые һургадаг болохые хараалнабди. Нигэжэ шөнө таһагые бүри үргэн болгохо түсэбтэйбди.

Буряад хэлэ бэшэгэй факультедэй бүхы оюутад хуушан, шөнө монгол хэлэ үзэдэг. Ерэдүйдэ баруунай хари хэлэнэй орондо бүхы оюутадтаа япон хэлэ заадаг болохобди.

Манай кафедра харнин гүрэнүүдэй һургуулинуудтай харилсаа холбоотой. Оюутадаар андалдажа һургаха гэһэн хэлсээ Монголой Улаан-Баатар хотын багшанарай университедэй, Хитад гүрэнэй дээдэ һургуулинуудтай баталаанхайбди. Теэд анэмнай элдэб шалтгаанаар бэслүүлэгдээгүй байнаар. Хитад хэлэ шудалдаг оюутад хэлэнэй талаар шадабаряа мүлихэ зорилготойгоор өөнэдынгөө мүнгэ зөөреэр хоёр һараһаа нэгэ жэл хүрэтэр болзортойгоор Хитад ошодог.

Зүүн зүгэй хэлэнүүдые шудалха дуратайшуул олон. Энэмнай һонин мэргэжэл гээшэ ааб даа. Зүүн зүгэй гүрэнүүдтэй һүүлэй үедэ харилсаа холбоонуud улам үргэдэнэ. Иланганаа хитад гүрэнтэй. Тиимэһээ нимэ мэргэжэлтэй хүнүүд хэрэгтэй. Оршуулагшашье, багшанье болохо, зүүн зүгэй хэлэнүүдэй талаар хэдэн шэнжэлэлгэ хэхэ, мүн хари гүрэн ошожо, ажаллаха аргатай болоно ха юм.

Б. ГЫНДЫНЦЫРЕНОВ,
Буряадай багшанарай институтдай буряад хэлэ бэшэгэй факультедэй оюутан.

ЭЭЛЖЭЭТЭ СЕЗОН НЭЭГДЭБЭ

Буряадай гүрэнэй филармонидо Хүгжэмэй улаасхоорондын үдэр тэмдэглэгдэбэ. Энэ һаиндэртэ зорюулагдаһан концерт харуулагдажа, филармонийн шөнө сезон нээгдэбэ. Тус концертдэ манай мэдээжэ артистнар, шөнө үеын дуушад, хүгжэмшэд хабаадаа. Хүүгэдэй хүгжэмэй һургуулинуудай шабинар, Улаан-Удын хүгжэмэй колледжын IV курсын оюутан Олег Митин (Л. Г. Данцуевагай класс), скрипачнуудай ансамбль (хүтэлбэрилэгшэнь — Х. Жармухамедов) хүгжэмтэ инструментнүүд дээрэ мэдээжэ композиторнуудай зохёолнуудые гүйсэдхэжэ, харагшадые уяруулаа. Хүүгэдэй хүгжэмэй тусхай һургуулийн дэргэдэ 5 жэлэй саана эмхидхэгдэһэн багашуулай хоор эндэ баһа хабаадалсаа. Тэдэнэй хүтэлбэрилэгшэ— Россин искусствын габьяата ажал ябуулагша Б. Ким.

СССР-эй арадай артист Дугаржап Дашиев, Буряад Республикын габьяата артист Батор Будаев, Шагдар Зондуев гэгшэд энэ концертые шөмэглэжэ, мэдээжэ оперонууд сооһоо арилуудые зэдэлүүлээ.

Харин юун эндэ голхормоор байгааб гэхэдэ, харагшадай дунда хүгжэм сэгнэгшэт мэргэжэлтэд дан үсоон байгаа гэжэ хэлэгдээ. Филармонийн шөнө сезоной нээгдэжэ байхада, тэдэнэй олоноһынь сүлөө саг оложо, иншэ ерээгүй байһаниинь халагламаар. Харагшадай олонхинь залуунууд: һургуулийн үхибүүд, оюутад.

М. ДАГБУЕВА.

САНЖИЕВТАН~«БУДАМШУУГАЙ» АЙЛША

Михаил Елбоновой «Будамшуу» гэһэн театрта шөнө айлшад ерэбэ. Хурамхаанай аймагай Алла тосхондо ажаһуудаг Санжиевтанай гэр бүлын «Робус» ансамбль Улаан-Удэ ерэжэ, Буряад драмын академическэ театр соо концерт харуулжа, хоёр үдэшэ танхимаар дүүрэн харагшадые суглуулба. Тус ансамблийн уран һайханай хүтэлэрилэгшэ— Санжиевтанай гэр бүлын схэ хүбүүн—Алексей Надмитцыренович. Ансамблиингаа ажал хүтэлбэрилхэнөө гадна Алексей Дэрээнэй соёлой байшангай директорэй туша алтай юм. Александр Надмитцыренович дүүнь нютагайнгаа һургуулида хүгжэмэй багшаар хүдэлдэг. Аханар түрэлхидтэсээ хамта энэ концерт дээрэ олон гоё дуунуудыеханхинуулжа, зонине балсуулба.

Тэдэнэй эгэшэ Людмила Надмитцыреновна «Будамшуу» театрай эзэн, Россин Федерацийн габьяата артист Михаил Елбоновтой энэ концертые ехэ зохидхоноор хүтэлбэрилөө. Хүхюу зугаатай гоё концерт наадан хоёр үдэшэ болоо, үдэшэ бүри театраар дүүрэн харагшад суглараа.

Мүнөөнэй мэдээжэ дуунуудһаа гадна түрүүшынхиеэ гүйсэдхэгдэһэн дуунуud суглараг шадые баясуулан һонирхуулаа. Ансамблийн эгээл үндэр наһатай дуушан— Санжиевтанай нагаса эгэшэ Цырема Тахуевна Дондуповэ концертын эхиндэ уг гарбал тухайгаа тоб байса тобшо мэдээсэл хээд, хэдэн дуунуудые хаигюурдаа. Дасан тухай, Далай ламада зорюулагдаһан тэдэ дуунуудые Цырема Тахуевна өөрөө зохёоһон байна.

Л. Н. Балданова Н. Дамирановай «Найдал» гэжэ дууе харагшадта бэлэглээ. Балдановтанай Вячеслав хүбүүн, Евдокия һамганиинь баһал хонгёо гоё хоолойтой дуушад юм байна.

Санжиевтанай зээ басаган Валентина Майоровагай гүйсэдхэһэн дуунуud харагшадай зүрхэ сэдьхэлые хүлгөөгсэ. Дуран тухай, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуучехэ дайнай үеын эхэнэрнүүдтэ, хани нүхэдтоо зорюулжа, тэдэнэй гүйсэдхэһэн дуунуud гэр бүлын ансамблийн программые баяр удхатай болгоно.

Һаял зохёогдоһон олон шөнө дуунуud гэр бүлынхидэй концертдэ зэдэлээ. Композитор Владлен Пантаевай олон дуунуудые Санжиевтан гүйсэдхэбэ.

Дулгар Доржиевагай үгэ дээрэ төрөгөй зохёоһон «Аршаан булагта Алламнай» гэжэ шөнө дууе эдир дуушан Алдар Санжиев сэдьхэл уяруулма гоёор хангюурдаа гэжэ тэмдэглэмээр. Дэрээнэй дунда һургуулийн 10-дахи классай һурагша Алдар—Бадма Балдаковой нэрэмжэтэ энэ хабар үнгөрһэн фестивалийн дипломант юм. Мүнөө концерт дээрэ төрөгөй дуулахада, танхим соо һууһан харагшад «гоё» гэжэ олз дахин хашхаралдаа. Үндэр зохид бэетэй, сэбэрхэн шарайтай Алдар хүбүүн һайхан хоолойтой, ерээдүйдэ амжалтануудые түйлаха гэжэ һанагдаа һэн.

Буряад Республикын арадай артист Дамба-Дугар Бочиктоев Санжиевтанай гэр бүлые һайн мэдэхэ, харилсадаг байжа, нүхэдэйнгоо концертые В. Пантаевай «Хүлеэжэл бай» гэһэн дуугаар шөмэглэлсээ. «Будамшуу» театрай эзэн Михаил Елбонов Д. Доржиевагай «Баргажандаа», Аргатын дунда һургуулийн багша Дамба Хобраковой «Гоёл даа» гэһэн шүлэгүүдэй үгэ дээрэ В. Пантаевай зохёоһон шөнө дуунуудые зэдэлүүлжэ, харагшадаа уяруулба.

Юрэдөо, энэ концерт дээрэ шөнө дуунуud ехэ олон балгаа. Тэдэнэй нэгэн — «Хурамхаанай вальс» (үгэнь Николай Дамдиновай, хүгжэмынь Геннадий Горшковой). Энэ дууе Россин Федерацийн габьяата артист М. Елбонов Буряад Республикын арадай артистка С. Данзанэ хоёрой түрүүшынхиеэ гүйсэдхэхэдэ, ямала зохид уянгатай, үгэнүүдтэй дуун гэжэ олон харагшадай хоорэлдэхые дуулаа һэм.

Түгэсхэлдэнь Соёлой министерствын искусствын ба киногой таһагые даагша Г. Б. Сангажапова, Хурамхаанай аймагай соёлой таһагые даагша В. А. Эрдынеев концертын урагшатайгаар үнгэрһөөр ансамблиинхидые халуунаар амаршалба. Соёлой министерствын Хүндэлэлэй грамотануud «Робусой» уран һайханай хүтэлбэрилэгшэ А. Н. Санжиевта, ансамблийн бусад эдэбхитэндэ барюулагдаа.

Алар холын Алла нютагһаа 500 километр зай гаталжа, Улаан-Удэдэ концерт наада харуулха гэшэ ганса эдэбхиин ашаар бэслүүлэгдэхэ хэрэг бэшэ гэжэ ойлгосотой. Автобус олохо, аппаратурала бүрин бүтэн хүргэхэ хэрэгтэй һэн. Харгы муу. Эдэбхитэние дэмжэхэ хэрэгтэй гэжэ хэлэһэнэйшье үлүү. Нютаг нутага суурхуулха, үндэһэн соёлойнгоо хүгжэлтэ тухай һанаата болоһон олзын хэрэг эрхилэгшэд гэр бүлын ансамбльнуудта шадаха эзэргэрээ туһалдаг һай.

«4 аханар» гэһэн фирмын генеральна директор Ц. Ульзытуев «хандаа һаанинь һалха байхабди» гэжэ «Робус» ансамблийнхидые дуулна һэн. Олзыны эрхилэгшэд, бусадые гайхидынь ансамблиин ха зэргээрээ мүнгэ туһалха аабза гэжэ маар.

Гэр бүлын уласхоорондын жэл гэжэ соносхогдоноо жэлдэ Санжиевтанай «Робус» ансамблийн лээр Дымбрыловтанай бүлын ансамблийн (Ленинградта) концерт наада «Будамшуу» театртаа харуулжа, хараалнабди гэжэ М. Елбонов мэдүүлээ.

Нинеслэд хотодоо нютагай ансамблийн концертнүүдээ харуулга боломжо олгоно, жэлгэ хэжэ байнаа М. Елбоновой эдэбхи үргэлжэлэхэ, һайшаамаар лэ! Гэр бүлын ансамбльнуудай болгоно дабарине дэмжэхэ, ерээмжэдэ табиха гэжэ хэрэг бэшэ. Тэдэ ерээдүйтэй. Юуб гэхэдэ, эсэгээ, эгэшэ, ахаанар хажа, тоонто нютагаа хуулха артистнар үргэн гараха аалам, ирагуу һайхан дуу

ҺОНИРХОЛТОЙ УУЛЗАЛГА

Һаяхан Буряадай Гүрэнэй багшанарай дээдэ һургуулиин буряад факультедтэ Далай ламын Россидахи түлөөлэгшэ лама Джампа Тинлэй, «Дхарма түбэй» түлөөлэгшэ лама Нимажаб Илюхинов гэгшэд морилбо.

«Дхарма түбэй» уряалаар Буряад орондомнай залаһан Джампа Тинлэй лама буддын шажанай һургаалнуудта зорюулһан һонин лекци уншаба.

Лагаад энэ наһан сэогоо зол жаргал эдлэхэ тухай буруу, зүб харасануud тухай лама хөөрөө. Джампа Тинлэй удаань оюутадай олон тоото асуудалнуудта харюусаа, мүн өөр тухайгаа тобшо тэдыгээр хоорэжэ үгөө.

Уулзалгын түгэсхэлдэй факультедэй оюутад болон багшанарай зүгһөө багша Ш-Н. Р. Цыденжапов хүндэтэ айлшадтаа баяр хүргэжэ, хадаг барюулаа.

Л. ГЫРГЕНОВА.

Ород һүмэ һэргээгдэнэ

Ага тосхондо урдань 30-аад оноуд болотор хүдэлжэ байһан аад, һандаргадаһан ородой һүмэ мүнөө һэргээгдэжэ байдаг. Байшан гэрынь заһабарилагдажа, хуушанайгаа түхэлдэ оруулагдаба, дээрэнь томо хэрэһэн бодхоогдоо. Ураалһаа хонхонууд шудхагдажа асарагдаа, тэдэнние табиха ажал эхилэнхэй.

Тус һүмэ эгээл түрүүн 1859 ондо модоор бүтэнэн түүхэтэй. Барилгань бүри урда эхилһэн ха. 1848 ондо Бүрживев гэдэг буряад лама Ага һууринда ород һүмэ барюулха ябуулга эхилһэн байгаа. Удангүй зүбшөөл абтаад, тэрэ ламын гэнтэ наһа бараһан шалтгаанаар унжагайраа. Арба нэгэн жэл үнгэрһэн хойно зоной, охин-хидээ буряадуудай, үргэлэй зөөреэр бүтээгдэжэ, арамнайлагдаһан байгаа. Тиихэдэ һүмын дэргэдэ арбаад гэр баригдаһан, тэндэ 48 хүн ородой шажан шүтэжэ байһан ха. Эндэ Эрхүү, Нэршүү хотонуудһаа эльгээгдэнэн ород ламанар шажанай бүтээл бэлэлүүлдэг байгаа. Байн-байн ородой хамта 300 гаран мүргэлшэдтэй болоо. Тэдэнэй тоодо хэрээнэ зүүһэн үсөөн бэшэ бурладуud оролсоно.

1903 ондо хирнисээр һүмэ баригдаа. Тэрэнэй барилгада Николай хаан 10 000 түхэриг һомолһон, орос яһанай һүзэгтэнһөө болон бурладуудһаа ехэ мүнгэн оро-һон юм. Газаахи хорёо хашаасаньь, зарим барилганууdыень П. А. Бадмаев бүтээлсэнэн байха.

Һүмэ 54 десятина газартай, санаартанай байшан гэрнүүдтэй болоо.

1884 ондо эндэ шэ приходской һургуули-жэ байһан, 4 хүүгэд сагад һуража эмхидхэ-оной тэмдэглэлээр эндэ-нэйшүүл, 312 эхэ-гэлшэдтэ тоолгодоно. Бурлад, хамнигад бурлад-үнэн алдарта шадаа-байжашье болоо. Эндэ минган адууһа-баяшуул энэнние-жээгүй, тиимэнээ-зүүгшэдэй тоо ехэ-роогүй гэжэ тухайлаа.

Ц. ГОНГОР.

БАЯЛИГЫЕНЬ ХАМГААЛДАГ

Үнгэтэ юртэмсын нюусануud

Польшын дундада зүүн жэлнүүдтэ баригдаһан хэрэмүud болон ордонгуud соо олон тоото ороолонгуud, шүдхэрнүud болон бусад тэрэ юртэмсын үзэгдэлнүud бии юм гэжэ зон хэлсэдэг. Слогакийн хилын хажууда оршодог Нидзица хото шадар оршодог Дунаец гэжэ хэрэм соо ябадаг нюкнүудэй хатан Уминыи һүнэһэн эдээн соо эгээл гайхалтайнь байха юм.

Трансильваниһаа Перу ошожо, баялиг бэдэрһэн болон ушаралта ябадалнуудта дуратай венгр Умина хатанай эсэгэ байһан юм гэжэ үльгэр туужанууd соо хэлэгдэнэ. Тэндэ индианые һамга абаа, Умина басаганинь бии болоо. 15 наһатай ябахадаа, Умина хатан инкнүүдэй империйн удамаршын хүбүүндэ хадамда гараһан байгаа. Энэ хадаа XVII зуун жэлэй эхиндэ болоһон юм. Удаань инкнүудэй императорай бүлэ булта испанецуудта хюдагдажа, Умина үбгэнтэсээ амиды үлөө һэн ха. Уминын үбгэн айхабтар ехэ баялигай эзэн байһан тула испанецуудһаа хоро вугадажа ябаха баатай болодог байгаа.

Бүхы дэлхэй дээгүүр энэ бүлэ тэнэжэ ябаһанай удаа Урда Польшодо байрлаад, эб эетэй, амгалан тайбан һууха аабзабди гэжэ найдаһан байгаа. Дунаец мүрэнэй эрьедэ оршодог эгээл үндэр хадын ородо айхабтар гоё хэрэм барижа толлоһон байха юм. Зүгөөр жаргалынь тон богонихон болзортой байгаа бэлэй...

Дээрмэшэд хэрэм булимтарба. Умина хоргодожо шадаба. Харин Перугэй принцые шэрүүн муухайгаар зобообо. Теэд баялигуудаа хаана нюуһан тухайгаа хэлэнгүй. үндэр түрэлтэ принц наһа бараа бэлэй. Жэл болоһон хойно эдэ дээрмэшэдынь дахинаа бии болобо. Сэбэр һайхан Умина өөрынгөө хэрэм соо хутагаар хадхуулжа алуулшоо бэлэй. Үдэр, һүнигүй бэдэрбэшье, дээрмэшэд баялигуудаа оложо ядаба.

Дунаец хэрэмэй досуур болон энэ шадар зон баялигуудые бэдэржэл байгша бэлэй. Энэ тон ехэ баялигай бии байһаниие бурушаахаа юлак түүхэшэд мүнөө үедэ үгы шахуу юм.

Тархиһаа толгой хүрэтэрөө сагаан хубсаһа үмдэнэн хүн хэрэмэй хорой соогуур ябадаг болоһоор үнинэй гэжэ Нидзица хотодо ажаһуудас зон хэлсэдэг. Тэрэ эхэнэрэй дүрсэ бии болоходоо, наашаа болохо бүреэ улам ехэ болоһоор оршон тойронхи хадануудта хүрэһэндэл болоод, тиигэнээр үгы болошодог.

«Умина үбгэнэйнгоо ехэ баялигуудые мүнөө болоторроо хамгаалһан зандаа. Хэн нэгэнэй юушье ойлгонгүй тэрэ нюугаатай баялигай хажууда ошоходонь, Умина гансата бии болодог»,—гэжэ Нидзица хотодо ажаһуугшад ходо хэлэдэг юм.

А. ГОН.
(«Скандалы» һонинһоо абтаба).

СПОРТ

ТОБШОХОНООР

ХҮНГЭН АТЛЕТИКЭ. Марафоной хахад зайда (21 километр 97,5 метр) урилдалгаар Италида үнгэргэдэһэн коммерческэ мүрысөөндэ манай республикын хурдан сүлгэ урилдаашадай нэгэн, улаасхоорондын классай спортын мастер Анастасия Данчинова 1 час 17 минута саг харуулжа, иллалта түйлаба. Энэ хадаа нютагайнмай басаганай энэ зундаа Франциде, Италида үнгэргэдэһэн мүрысөөнүүдтэ түйлаһан ээлжээтэ амжалта гээшэ.

* * *

Энэ зайда урилдалгаар бүхэроссин мүрысөөн Ульяновск хотодо дүүрэбэ. Зүүн Сибирийн технологическа институтай оюутан, спортын мастер Альбина Ленталь энэ зайс 1 час 22 минута соо гаталжа, табадахи һуури эзэлһэн байгаа.

* * *

Кроссой урилдаагаар Россин Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөн Кисловодск хотодо болобо. Энэ ехэ мүрысөөндэ нютагаймнай хүбүүд горитой амжалта түйлаа. Тусхайлбал, Улаан-Удын гарнизоной сэрэгэй алба хаагша, улаасхоорондын классай спортын мастер Юрий Чижов 12 километрэй зайда урилдахадаа, иллалта түйлажа, Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй чемпионой нэрэ хүртэгдэ хүртэбэ. Улаасхоорондын классай спортын мастер Сергей Федотов мүнгэн медаляар шагнагдаа. Эдиршүүлэй дунда 6 километрэй зайда урилдаанда аха дүүнэр Андрей болон Игорь Горинууд 4—5-дахи һууринуудта гараба.

* * *

Хүнгэн атлетикээр Алас-Дурна зүгэй зоныи мурысоон һаяхан Владивосток хотодо үнгэргэгдэбэ. Энэ манай республикын суглуулагдамал команда Приморийн болон Хабаровска хизаарнуудай түлөөлэгшэдтэ гартажа, гурбадахи һуури эзэлээ.

Хубийн тоосоогоор эгэшэ дүүнэр Вера болон Наталья Чистяковануud онсо шалгарба. Вера 100 болон 200 метрэй зайнуудта урилдахадаа, иллалта түйлаа.

Б-М. ЖИГЖИТОВ.

Хайрата эжы, ...
ажалай ветеран
БАТОМУНКУЕВА
Базарсада Гамболовна
...наһа бараһан гэжэ ...
...рэлхидынь, дүтэ...
...гүнзэгы шанаалаа ...
...далтайгаар мэдэ...
Октябрийн 12-...
...жэнгэ тосхондо ...
...сагһаа хүдөөлүүлэ...

Хайрата эжы, ...
ажалай ветеран
ДАМДИНОВА
Цымжит Дамдиновна
...наһа бараба гэжэ ...
...хидынь, дүтэнь ...
...гүнзэгы шанаалаа ...
...далтайгаар мэдэ...
Октябрийн 14-дэ ...
...нэй 11 сагһаа ...
...нэрэмжэтэ гуда...
...дохи гэрэй 35-да...
...раһаа хүдөөлүүлэ...

Редакцийн

Редакторай уялга дүүргэгшэ Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ч. Ц., ЖИГЖИТОВ Б. М. Ж. (харюусалгата секретарь), НИМАЕВ Д. Н. (редакторай орлогшо), ОЧИРОВ С. Д., РИНЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), ТОКТОХОЕВА В. Э.

Эмхидхэн байгуулагшад—Буряад Республикын Верховно Совет, Буряад Республикын Министрнуудэй Совет
Бүгэдэ буряадай үндэһэн соёлой эблэл болон редакцийн ажалша коллектив.

Манай адрес:
670000, Улаан-Удэ, Каландаришвилийн үйлсэ, 23, «Буряад үнэн» газетын редакци.

Редакцийн телефонуud: редакторай — 2-50-96, приемный — 2-54-54, редакторай орлогшодой — 2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретарийн—2-50-52, секретариадай—2-66-76, таһагууд: политическэ—2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа—2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-61-35, соёлой эрдэмэй болон һургуулинуудай 2-60-21 (даагшань), 2-57-63, 2-34-05, олонлитын хүдэлмэрийн ба мэдээсэлэй—2-54-93 (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын—2-60-91; корректорнуудэй—2-33-61, хэблэлдэ бэлдэгшэдэй—2-35-95. Манай корреспондентнүүд: Агинскда—3-42-19. Закамескда—30-61.

Һонинуудые гаргадаг «Бурятия» хэблэлэй телефонуud: директор —2-49-94, бухгалтери —2-23-67, вахта —2-56-62.

Газетэ хэблэлэй 2 хуудаһан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэнэг 4902. Стереотипта гүшаагдаһан саг 19.00.

Буряад Республикын республиканскэ типографида газетэ хэблэгдэв. Директор гэрэйнь телефон: 2-40-45.

Мүн 69-дэхи номертойгоор бүрилхэлдэ абтанхай. Заказ № 197.